

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ

Кафедра економіки підприємства

Р.Я. КІНДРАТ

Л.С. ГАРАСИМ

Економічне управління підприємством

ПРАКТИКУМ

**(для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
спеціалізації «Економіка підприємства»)**

ЛЬВІВ – 2018

УДК 005.93
К-41
ББК 65.291.21

Кіндрат Р. Я., Гарасим Л.С. Економічне управління підприємством: Практикум для студентів спеціальності 051 «Економіка», спеціалізації «Економіка підприємства»/ Р. Я. Кіндрат, Л.С. Гарасим; НЛТУ України – Львів: НЛТУ України, 2018. – 80 с.

Розглянуто і рекомендовано до друку науково-методичною радою НН ІЕЕМ НЛТУ України.

Протокол №5 від «26» червня 2018 року.

Автори: ***Кіндрат Ростислав Ярославович,***
доцент, кандидат економічних наук
Гарасим Людмила Степанівна,
старший викладач, кандидат економічних наук

Рецензенти: ***Дудюк Володимир Степанович,***
доцент, кандидат економічних наук
Маселко Тетяна Євгенівна,
доцент, кандидат економічних наук

©Кіндрат Р.Я., Гарасим Л.С.
©НЛТУ України, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
1.1 Назва тем та їх зміст.....	5
1.2 Теми практичних занять	10
2. ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	10
Практичне заняття 2.1 Визначення ефективності використання виробничих ресурсів підприємства.....	10
Практичне заняття 3.1 Економічна оцінка результатів діяльності та вдосконалення виробництва.....	21
Практичне заняття 5.1 Формування структури бюджетів та визначення послідовності їх розробки.....	32
Практичне заняття 6.1 Формування бюджету продаж та розрахунку операційних бюджетів.....	35
Практичне заняття 7.1 Розрахунок бюджету доходів та видатків підприємства.....	40
Практичне заняття 8.1 Збалансування обсягів грошових потоків підприємства.....	45
Практичне заняття 9.1 Діагностика показників фінансової стабільності, платоспроможності та прибутковості підприємства.....	53
Практичне заняття 10.1 Розрахунок показників формування, використання та оптимізації оборотного капіталу.....	64
Практичне заняття 11.1 Оцінка інвестиційних проектів за методом чистої теперішньої вартості (ЧТВ), критеріями ВНД та індексу прибутковості.....	69
3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	78

ВСТУП

Будь-яке підприємство, незалежно від форми власності, галузевої приналежності, характеру виробленої продукції або надання послуг, розміру і тому подібне є відкритою економічною системою. Це значить, що воно має зв'язок із зовнішнім середовищем, реалізований за допомогою взаємного обміну різними ресурсами (природними ресурсами, готовою продукцією, енергією, інформацією, відходами виробництва, грошовими засобами).

Особливого значення набуває діяльність підприємства на ринку, де воно вступає в договірні ринкові відносини з постачальниками та потенційними споживачами своєї продукції. При цьому треба мати на увазі, що всі ринкові відношення між суб'єктами ринку (підприємствами, їх посередниками, банками, страховими компаніями і т.п.) будуть відбуватися в умовах жорсткої конкуренції між товаровиробниками. Саме конкурентне ринкове середовище створює найбільш сприятливі умови для економічного розвитку підприємств і суспільства, є рушійною силою їх економічного і соціального прогресу. Дія законів ринкової конкуренції спонукає підприємства вести постійну боротьбу за споживача, пропонуючи йому продукцію високої якості і за доступною ціною. Тільки так підприємство може зайняти гідне положення на ринку, мати свою нішу в ньому, займати певну частку в обсязі ринкових пропозицій конкретного товару. Лише за таких умов підприємство зможе отримати свій прибуток, величина якого величезною мірою залежатиме від того, наскільки успішно воно змогло організувати виробництво свого товару і як діяло на ринку.

Тому основними завданнями вивчення дисципліни є засвоєння наукових основ економічного управління підприємством – технології розв'язання завдань економічного управління та системи економічного управління, інструментів наведення економічного порядку підприємства, бюджетного управління та фінансового управління підприємством.

1. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

1.1 Назва тем та їх зміст

(Примітка: курсивом наведено питання екологічної компоненти у лекційному курсі)

Змістовий модуль 1. «Системна характеристика економічного управління підприємством та її складової - бюджетного управління».

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ»

Суть та мета економічного управління підприємством. Основні завдання дисципліни «Економічне управління підприємством» і її роль в підвищенні ефективності виробництва.

Зміст дисципліни «Економічне управління підприємством». Поняття економічного управління підприємством. Наукові основи економічного управління підприємством. Взаємозв'язок економічного управління підприємством з попередніми та наступними (суміжними) дисциплінами.

Предмет та джерела вивчення дисципліни. Система знань та вмінь щодо економічного управління підприємством.

Об'єкт дисципліни – підприємство як суб'єкт ринкових відносин та його організаційно-правові форми. Об'єкти діяльності підприємства, які розглядаються в економічному управлінні підприємством. Об'єднання підприємств та їх характеристика.

ТЕМА 2. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ринкова модель підприємства. Підприємство як суб'єкт ринкових відносин. *Природне навколишнє середовище.* Суспільне середовище.

Підприємство та управління ним, як відкрита економічна система. Основні елементи системи економічного управління підприємством. Ресурси підприємства на вході системи: трудові ресурси (персонал), матеріальні та нематеріальні ресурси, капітал (основні засоби), фінансові ресурси.

Об'єкти управління – виробничо-господарські процеси: маркетинг, матеріально-технічне постачання, виробництво, реалізація та інші. Якість господарських процесів і проблеми її оцінювання.

Елементи на виході системи: продукція, сектор ринку, фінансові результати, оплата та стимулювання працівників.

Структура елементів виробничої системи: підрозділи підприємства, виробничі процеси, функції управління підприємством. Технологія економічного управління підприємством – раціональна організація виробництва, мотивація діяльності та вдосконалення виробництва.

ТЕМА 3. СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Визначення стратегії і тактики діяльності підприємства. Стратегічний план розвитку підприємства та управління ним. Критерій стратегічного розвитку підприємства - показник максимуму чистого прибутку. Факторні показники, що визначають розвиток підприємства (максимум обсягу продажів товару, величина конкурентної ціни товару, мінімум витрат виробництва та сукупні діючі податки, сплачувані виробником товару).

Зовнішнє управління та внутрішньофірмове управління підприємством. Основні функції системи економічного управління підприємством та їх характеристика. Облік (статистика) управлінської інформації. Аналіз обліково-статистичної інформації. Планування діяльності підприємства (фірми). Прийняття рішення та його виконання. Мотивація діяльності трудового колективу. Контроль виконання. Регулювання діяльності.

ТЕМА 4. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРЯДОК ПІДПРИЄМСТВА ТА ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО НАВЕДЕННЯ

Зміст функцій управління підприємством. Інформаційне забезпечення управління підприємством. Класифікація інформації для управління підприємством.

Аналіз інформації про підприємство. Параметри і показники, що змінюються під впливом підприємства. Параметри і показники, що змінюються під дією зовнішнього ринкового і законодавчого середовища.

Виявлення резервів підвищення ефективності підприємства. Прогнозування ринкового стану підприємства. Розробка економічного прогнозу.

Багатоваріантне планування бізнесу та економічна оцінка варіантів плану. Вибір планово-управлінського рішення. Мотивація підприємницької діяльності.

Контроль, координація та моніторинг виробничо-господарської діяльності підприємства.

ТЕМА 5. СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Бюджетування як інструмент економічного управління підприємством. Поняття про бюджет. Цілі складання бюджетів. Бюджетування – інструмент реалізації планування діяльності підприємства.

Система бюджетів на підприємстві, їх зміст та взаємозв'язок. Вибір і розробка первинного бюджету. Типи первинного бюджету. Схема системи

бюджетування на підприємстві на основі первинного бюджету реалізації продукції.

Зміст і завдання часткових бюджетів в системі бюджетування. Типові часткові бюджети: бюджет реалізації продукції; бюджет виробництва; бюджет товарно-матеріальних запасів; бюджет фонду оплати праці та нарахувань на неї; бюджет матеріальних витрат; бюджет споживання енергії; бюджет інших витрат.

Гнучкі та фіксовані бюджети. Сфера використання різних типів бюджетів, особливості залежно від центрів відповідальності.

ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ТА ЙОГО ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Організація бюджетування на підприємстві. Основні методи бюджетування: традиційне бюджетування та нуль-базис-бюджетування (ZBB – Zero-Base-Budgeting).

Суть проведення традиційного бюджетування. Порядок проведення нуль-базис-бюджетування. Етапи бюджетування на підприємстві. Принципи бюджетування та планування.

Інформаційне забезпечення бюджетного управління підприємством: поточні та перспективні плани; норми витрат матеріальних ресурсів для виробництва продукції і розрахунки потреби в ресурсах у натуральному виразі; договори на постачання матеріальних ресурсів, обслуговування виробництва; норми витрат праці, розрахунки чисельності та професійного складу робітників, умови оплати їх праці, що визначаються колективними договорами і контрактами; економічні нормативи: норми амортизаційних відрахувань, відрахувань на соціальні заходи, податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законодавством; бухгалтерська та статистична звітність.

Критерії та методи дослідження повноти виконання бюджетів підприємства.

ТЕМА 7. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ БЮДЖЕТІВ ТА БЮДЖЕТУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ

Визначення потреби в капіталі для здійснення виробничо-господарської діяльності. Потреба в капіталі для фінансування основної діяльності підприємства. Потреба в капіталі для фінансування основних засобів і нематеріальних активів (інвестиційна діяльність) та для фінансування оборотних активів (операційна діяльність).

Поточні бюджети. Бюджет реалізації, бюджет виробництва, бюджет потреби в матеріалах, бюджет прямих витрат на оплату праці, бюджет загальновиробничих витрат, бюджет цехової собівартості продукції, бюджет

комерційних витрат. Бюджет загальногосподарських витрат, прибутків і витрат. Бюджет руху грошових коштів.

Побудова енергетичних бюджетів (балансів) для економії паливно-енергетичних ресурсів з метою охорони навколишнього середовища. Впровадження системи наскрізного бюджетування.

Бюджет доходів і витрат, його цілі, методика розробки.

Змістовий модуль 2. «Фінансове управління підприємством».

ТЕМА 8. УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Поняття грошового потоку та характеристика його видів. Класифікація грошових потоків за основними ознаками. Принципи управління грошовими потоками підприємства.

Основні етапи процесу управління грошовими потоками підприємства. Методи оптимізації грошових потоків підприємства.

Прогнозування поступлення та витрачання грошових коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Управління грошовими потоками підприємства на основі бюджету руху грошових коштів.

Політика формування власного капіталу. Механізми управління формуванням операційного прибутку підприємства.

ТЕМА 9. ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ПІДПРИЄМСТВА

Цілі, завдання, зміст фінансової діагностики підприємства. Характеристика джерел інформації для фінансової діагностики. Фінансова та управлінська звітність як інформаційна база фінансової діагностики підприємства. Методи комплексного оцінювання фінансового стану підприємства.

Методи оперативної діагностики. Оцінка ризиків та розробка рекомендацій з управління ризиками. Діагностика фінансово-господарського стану підприємства за окремими групами показників: показники фінансової стабільності, показники платоспроможності підприємства, показники ділової активності, показники прибутковості.

ТЕМА 10. УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ

Суть оборотного капіталу (активів) та управління ними. Класифікація оборотного капіталу: за характером фінансових джерел формування, за видами, за характером участі в операційному процесі. Оборотний (робочий) капітал.

Операційний цикл оборотного капіталу та його складові - виробничий та фінансовий цикл капіталу. Методика розрахунку операційного, виробничого та фінансового циклів.

Етапи управління оборотними активами. Аналіз оборотних активів підприємства. Визначення принципових підходів до формування оборотних

активів підприємства. Оптимізація об'єму та структури оборотних активів. Забезпечення необхідної ліквідності оборотних активів. Формування принципів фінансування та оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів.

Політика управління окремими видами оборотного капіталу: *запасами товарно-матеріальних цінностей* (вони включають запаси сировини, матеріалів і готової продукції); *дебіторською заборгованістю*; *грошовими активами*.

Методи оптимізації окремих видів оборотного капіталу: «Модель EOQ», факторинг, товарний (комерційний) кредит та інші.

ТЕМА 11. УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ ПІДПРИЄМСТВА

Сутність та функції управління інвестиційним портфелем підприємства. Поняття про управління інвестиціями на підприємстві. Місце управління інвестиціями у загальній системі економічного управління підприємством. Принципи формування інвестиційного портфелю підприємства. Мета та завдання управління інвестиційними проектами. Функції управління інвестиційними проектами: моніторинг, аналіз, контроль та координація. Методи оцінки інвестиційних проектів .

Критерії оцінки інвестиційних проектів. Традиційні критерії: окупність, рентабельність. Критерії з дисконтуванням грошових потоків: чиста приведена вартість, внутрішня норма доходності, ануїтет, індекс прибутковості та приведена окупність. *Концепція екологічної ефективності. Екологічні критерії оцінки інвестиційних проектів.*

Процес створення системи управління інвестиціями та його етапи.

Організаційна стадія процесу управління інвестиційними проектами. Дослідна стадія процесу управління інвестиційними проектами: аналіз передінвестиційної фази проекту, інвестиційної фази проекту та постінвестиційної. Методи оптимізації інвестиційного портфелю підприємства на різних етапах життєвого циклу.

ТЕМА 12. СТРАТЕГІЧНЕ ТА ОПЕРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Системи і методи управління фінансуванням діяльності підприємства. Фінансова стратегія підприємства. Процес формування фінансової стратегії та його етапи.

Система поточного та оперативного управління фінансової діяльності підприємства. Поточні плани фінансової діяльності. План доходів і витрат грошових коштів, балансовий план. Оперативний фінансовий план – бюджет.

1.2 Теми практичних занять

Змістовий модуль 1. «Системна характеристика економічного управління підприємством та її складової - бюджетного управління».

Практичне заняття 2.1 Визначення ефективності використання виробничих ресурсів підприємства

Практичне заняття 3.1 Економічна оцінка результатів діяльності та вдосконалення виробництва

Практичне заняття 5.1 6.1 Формування бюджету продаж та розрахунку операційних бюджетів

Практичне заняття 7.1 Розрахунок бюджету доходів та видатків підприємства

Змістовий модуль 2. «Фінансове управління підприємством».

Практичне заняття 8.1 Збалансування обсягів грошових потоків підприємства

Практичне заняття 9.1 Діагностика показників платоспроможності, фінансової стабільності і прибутковості підприємства

Практичне заняття 10.1 Розрахунок показників формування, використання та оптимізації оборотного капіталу

Практичне заняття 11.1 Оцінка інвестиційних проектів за методом чистої теперішньої вартості (ЧТВ), критеріями ВНД та індексу прибутковості

2. ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Виконання практичних занять полягає в рішенні задач на певну тематику відповідного варіанту. Умови, методика розрахунку та вихідні дані для рішення задач приведені нижче.

ТЕМА 2. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Практичне заняття 2.1 *Визначення ефективності використання виробничих ресурсів підприємства*

Кожне підприємство, незалежно від того, велике воно чи мале, функціонуючи для досягнення цілком певної *мети* – отримання зі своєї діяльності необхідного прибутку, має конкретну організаційно-виробничу структуру. Це значить, що воно включає в свій склад ряд виробничих і управлінських підрозділів (елементів), що спільно складають єдине ціле, що мають спільну мету, спільний виробничо-технічний, кадровий і енергетичний потенціал, загальний розрахунковий рахунок у банку. Другими словами, підприємство є виробнича система, яка прагне вести своє господарство найбільш раціональним і економічним способом. Підприємство як відкрита система має вхід і вихід з неї.

За економічним змістом вхід в систему є не що інше, як використовувані на підприємстві виробничі і фінансові ресурси, які складають величину витрат на виробництво майбутньої продукції і результат від виробництва і реалізації виготовленої продукції. Вихід із системи відображає результати майбутнього виробництва і продажів виготовлених в системі товарів. Таким чином, структура ресурсів на вході спочатку зумовлена і формується під впливом того, що підприємство планує отримати на виході.

Як результати, так і витрати на виробництво і реалізацію продукції становлять величезний інтерес для всіх учасників виробничого процесу, бо в сукупності вони формують таке важливе поняття, як економіка підприємства.

Ресурси підприємства. Для здійснення виробничого процесу та отримання бажаного кінцевого результату кожному підприємству необхідні ресурси, які можна поділити на дві великі групи: ресурси-витрати, і ресурси-результати. Друга група включає вироблену продукцію, призначену для реалізації (готова продукція, її кількість і якість), та грошові кошти.

Ці ресурси належать йому на правах власності або володіння. Так, для безпосереднього здійснення виробничого процесу, незалежно від його технології та одержаного продукту праці, необхідне використання різноманітних ресурсів. Різноманітність цих ресурсів, які використовуються в процесі виробництва, в економічній літературі називають *елементами виробництва*. Це засоби праці, предмети праці та персонал працівників. Засоби праці та предмети праці ще називають засобами виробництва, вартісна форма яких іменується виробничими фондами. Тому названі нижче елементи виробництва можна відповідно класифікувати як основні виробничі засоби, матеріальні ресурси та трудові ресурси. Крім цього для здійснення виробничо-господарської діяльності необхідна наявність фінансових ресурсів, а також нематеріальних ресурсів та активів.

Всі ресурси (за виключенням персоналу працівників), якими володіє підприємство, називаються активами. **Активи** являють собою економічні ресурси підприємства, що сформовані за рахунок інвестованого в них капіталу й

характеризуються детермінованою власністю, продуктивністю та здатністю генерувати дохід [4, с.167].

Активи, в свою чергу, поділяють на необоротні активи (основні засоби і нематеріальні ресурси та активи), а також оборотні активи (матеріальні та інші ресурси).

Слід зазначити, що в процесі господарювання виробничі ресурси входять під різними назвами. Навіть для невеликого виробництва перелік цих ресурсів складає декілька тисяч назв. Тому необхідне їх наукове групування. Таке групування повинно бути єдиним за окремими ознаками для усіх галузей народного господарства та для окремих галузей.

На наш погляд, загальна класифікація всіх виробничих ресурсів дозволяє згрупувати їх на такі чотири групи:

- трудові ресурси (персонал підприємства);
- основні виробничі засоби (основний капітал);
- нематеріальні ресурси та активи;
- матеріальні ресурси (оборотний капітал).

Разом з необхідними для діяльності фінансовими ресурсами виробничі ресурси утворюють нову економічну категорію *економічні ресурси підприємства*.

Управління формуванням трудових ресурсів. Планування трудових ресурсів розпочинається із оцінки наявних ресурсів і прогнозування майбутніх потреб, а потім розробляється програма задоволення майбутніх потреб і планується чисельність працівників по окремих категоріях.

Техніка рахунків планової чисельності окремих категорій працівників визначається конкретною специфікою їхньої професійної діяльності та галузевими особливостями функціонування того чи іншого підприємства.

Чисельність робітників, що зайняті на роботах, які нормуються ($Ч_{пл}^{нр}$), розраховується за формулою:

$$Ч_{пл}^{нр} = \frac{\sum_{i=1}^n t_i \cdot q_i}{T_{эф} \cdot K_{вн}} \quad (2.1)$$

де t – планова трудомісткість одиниці i -го виробу, норма-годин;

q_i - кількість виробів i -го виду, одиниць;

n - кількість видів виготовлюваних одиниць.

Показники ефективності використання трудових ресурсів. В умовах ринкової економіки значно зростає значення системи показників ефективності використання трудових ресурсів. До показників, які характеризують використання робочої сили на рівні підприємства, належать:

- стан дисципліни та плинності кадрів;

- продуктивність праці;
- відносна та абсолютна кількість працівників, вивільнених з виробництва;
- рівень використання фонду робочого часу.

Стан дисципліни та плинності кадрів визначається такими показниками:

$$\text{Плинність персоналу} = \frac{\text{Кількість звільнених з усіх причин}}{\text{Середньооблікову чисельність}} \quad (2.2)$$

$$\text{Рівень дисципліни} = \frac{\text{Неявки на роботу (людино – днів)}}{\text{Усього відпрацьовано (людино – днів)}} \quad (2.3)$$

Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленою за одиницю робочого часу, або кількістю часу, затраченого на одиницю продукції.

Методи вимірювання продуктивності праці залежать від способу визначення обсягу продукції. Продуктивність праці на підприємстві визначається двома методами: прямим (через показник виробітку продукції) та зворотним (через показник трудомісткості продукції). Але найбільш поширеним і універсальним для визначення та аналізу продуктивності праці на підприємстві є показник виробітку продукції.

Виробіток (V) визначається кількістю продукції, яка створена середньообліковим працівником (робітником) за одиницю часу (рік, день, година). Він визначається за формулою:

$$V = \frac{Q}{Ч} \quad (2.4)$$

де *Q* – обсяг виробництва (як правило - річний);

Ч – середньооблікова чисельність працюючих (робітників) або витрачений ними робочий час.

Залежно від того, яка чисельність показана у знаменнику цієї формули, розрізняють такі поняття, як виробіток продукції на одного працівника та виробіток продукції на одного робітника. Якщо у знаменнику показано витрачений робочий час, то таким чином визначається середньоденний або середньогодинний виробіток.

Обсяг виробництва може бути виражений через натуральні, трудові або вартісні показники. Залежно від цього розрізняють натуральний, трудовий та вартісний методи визначення виробітку продукції.

При натуральному методі обсяг виробництва визначається у штучних, вагових або інших кількісних одиницях. Цей метод застосовується в тих випадках, коли обсяг продукції, яка виготовляється, має загальний вимірювач (наприклад, в лісопилянні обсяг виробництва визначається в м³ пилопродукції). Різновидом натурального методу є метод умовних одиниць або умовно-натуральний метод. У

цьому випадку вимірювачем обсягу виробництва приймається один вид продукції (умовна продукція), а для інших розробляються коефіцієнти, за допомогою яких вони можуть бути переведені в умовну продукцію. Основний недолік даного методу – неспівставність натуральних показників обсягу виробництва навіть на окремому підприємстві, коли наявний великий асортимент випуску продукції з різноманітною структурою (наприклад, на меблевому комбінаті).

Вартісний метод визначення виробітку продукції полягає в тому, що обсяг виробництва визначається через прийняті на даному підприємстві вартісні показники (валову, товарну, реалізовану, чисту продукцію). Оскільки кожен виріб має свою ціну, виражену у грошовій формі, то ліквідується основний недолік натурального методу: всі види продукції стають співставними. Проте необхідно взяти до уваги вплив на показник продуктивності праці чинників, не пов'язаних з виробництвом. Наприклад: зміна цін на продукцію. Коли істотне збільшення обсягу виробництва може виникати не тільки за рахунок підвищення ефективності праці робітників підприємства, але і під впливом інших чинників, зокрема інфляції.

Трудовий метод ліквідує недоліки натурального (неспівставність показників обсягу виробництва) і вартісного (зміна цін) методів. Суть його полягає у тому, що обсяг виробництва визначається як сума добутку кількості кожного виду продукції в натуральному виразі на його планову технологічну трудомісткість (планові нормо - години).

$$T_{\text{заг}} = \sum_{i=1}^n q_i \cdot t_i \quad (2.5)$$

У даний час, незважаючи на істотні недоліки, продуктивність праці на деревообробних підприємствах визначається, як правило, через вартісні показники (товарну, або реалізовану продукцію).

Задача 2.1.1. Визначення потреби та ефективності використання трудових ресурсів

Визначити необхідну чисельність виробничих робітників-відрядників стільцевого цеху меблевої фабрики, виробнича програма якої, технологічна трудомісткість виробів та інші показники приймаються за даними таблиці 2.1. Розрахувати показники продуктивності праці: трудовим методом (загальна трудомісткість, нормо-годин); натуральним методом (виріток стільців столярних та стільців напівм'яких за одну нормо-годину) і вартісним методом (виріток товарної продукції на одного робітника), якщо ціна одного стільця столярного – 400 грн., а стільця напівм'якого – 550 грн.

Таблиця 2.1 «Визначення потреби та ефективності використання трудових ресурсів»

Варіант	Обсяг виробництва стільців столлярних, шт.	Трудоміст-кість виготовлення стільця столярного, нормо-год.	Обсяг виробництва стільців н/м'яких, шт.	Трудоміст-кість виготовлення стільця н/м'якого, нормо-год.	Ефективний фонд часу робітника, люд.год.	Виконання норм виробітку, %
1.	32450	2,4	6300	2,6	1786	105
2.	52000	2,1	6400	2,5	1790	108
3.	38000	1,9	1100	2,8	1786	101
4.	39000	2,2	1200	2,9	1790	102
5.	47300	2,3	1300	2,4	1786	103
6.	30000	2,5	1400	2,7	1790	104
7.	49630	2,0	1500	2,6	1786	105
8.	42000	2,1	1600	2,5	1790	106
9.	39850	2,3	1700	2,8	1786	107
10.	49320	2,2	1800	2,9	1790	109
11.	39890	2,4	1900	2,4	1786	105
12.	37950	2,1	2000	2,7	1790	108
13.	42400	2,4	2100	2,6	1786	101
14.	43000	2,2	2200	2,5	1790	102
15.	37000	2,3	2300	2,8	1786	103
16.	32450	2,5	2400	2,9	1790	104
17.	52000	2,0	2500	2,4	1786	105
18.	38000	2,5	2600	2,7	1790	106
19.	39000	2,3	2700	2,6	1786	107
20.	47300	2,2	2800	2,5	1790	109

Управління відтворенням та використанням основних фондів.

Управління відтворенням основних фондів (ОФ) передбачає проведення таких заходів як ремонт, модернізація чи заміна засобів праці.

На підприємствах галузі застосовують типові системи технічного обслуговування і ремонту, що передбачають періодичне проведення необхідних профілактичних оглядів, поточних і капітальних ремонтів (системи ППР).

Для підвищення ефективності процесу відтворення ОФ багато важить модернізація діючого виробничого устаткування, котра означає його вдосконалення з метою запобігання техніко-економічного старіння та підвищення техніко-економічних параметрів.

Важливим елементом процесу відтворення ОФ є заміна фізично спрацьованих і технічно застарілих засобів праці. Розширене відтворення, нагромадження та оновлення основних фондів здійснюється в процесі технічного переозброєння, реконструкції й розширення діючих об'єктів.

Система показників, яка може вичерпно характеризувати ефективність ОФ, охоплює два блоки:

- перший - показники ефективності відтворення окремих видів і всіх ОФ;
- другий - показники рівня використання окремих видів і ОФ у цілому.

Виокремлення в самостійну групу показників відтворення ОФ, які характеризують процес їхнього руху, технічний стан та структуру, зумовлено тим, що відтворювальні процеси істотно впливають на ефективність їх використання.

Чинна система показників відтворення ОФ включає:

Коефіцієнти оновлення ОФ:

$$K_{OH} = \frac{OF_{BB}}{OF_{KP}} \quad (2.6)$$

Коефіцієнт вибуття ОФ:

$$K_{VIB} = \frac{OF_{VIB}}{OF_{IP}} \quad (2.7)$$

де OF_{BB} , OF_{VIB} – вартість введених та вибуваючих основних фондів;

OF_{IP} , OF_{KP} – вартість основних фондів на потік та кінець року.

Коефіцієнт спрацювання (зносу) ОФ:

$$K_{ZPH} = \frac{A_{OF}}{OF_{CER}} \quad (2.8)$$

де A_{OF} – вартість зносу (амортизації) основних виробничих фондів.

Коефіцієнт придатності (технічного стану):

$$K_{PRID} = \frac{OF_{ZAL}}{OF_{CER}} \quad (2.9)$$

де OF_{ZAL} – залишкова вартість основних виробничих фондів.

Показники, що характеризують рівень ефективності використання ОФ, об'єднується в дві групи:

Узагальнюючі показники:

$$\text{Фондовіддача} = \frac{Q_{PI}}{OF_{CER}} \quad (2.10)$$

$$\text{Фондомісткість} = \frac{OF_{CER}}{Q_{PI}} \quad (2.11)$$

$$\text{Фондорентабельність} = \frac{P_{BAL}}{OF_{CER}} \quad (2.12)$$

$$\text{Фондоозброєність} = \frac{OF_{CER}}{Ч_{IP}} \quad (2.13)$$

Задача 2.1.2. Розрахунок показників ефективності відтворення основних фондів підприємства

Використовуючи інформацію, приведену в таблиці 2.2 про ступінь економічного спрацювання та рух (оновлення, вибуття) основних виробничих фондів підприємства, визначити:

1. Середньорічну вартість основних фондів;
2. Коефіцієнти економічного спрацювання, придатності, вибуття та оновлення основних фондів за оцінюваний період.

Задача 2.1.3. Розрахунок показників ефективності використання основних засобів

Обчислити узагальнюючі показники використання виробничих основних фондів: фондівіддачу, фондомісткість, фондорентабельність та фондоозброєність за даними таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 «Розрахунок показників ефективності відтворення та використання основних фондів підприємства»

Варіант	Вартість ОФ на початок року, тис. грн..	Введення ОФ		Вибуття ОФ		Сума амортизації на кінець року, тис. грн	Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	Вартість товарної продукції, тис.грн.	Чисельність промислово-виробничого персоналу, осіб	Фінансовий результат (прибуток), тис.грн.
		вартість, тис. грн.	термін, місяць	вартість, тис. грн.	термін, місяць					
1.	2950	46	2	27	6	1200	6235	2148	435	183
2.	3100	98	3	54	7	1300	6268	1956	352	147
3.	3250	124	4	83	8	1400	5154	1783	360	202
4.	3400	145	5	113	9	1500	6237	2253	463	271
5.	3550	161	6	124	10	1600	6373	2068	373	214
6.	3700	189	7	155	9	1650	5468	1965	360	215
7.	3850	212	8	240	3	1560	5184	1547	421	253
8.	4010	240	9	272	6	1440	3785	1200	350	207
9.	4220	265	10	307	5	1320	3758	1400	285	198
10.	4440	280	9	328	7	1210	5346	2353	441	105
11.	6248	310	3	340	3	1125	5473	2049	396	153
12.	5350	480	6	210	5	1238	4937	1956	340	147
13.	4560	320	5	189	2	1225	4389	2483	548	149
14.	5000	438	7	203	1	1600	5000	2137	451	153
15.	6937	510	3	341	9	2010	4937	2003	401	193
16.	7246	355	5	180	3	1845	5378	3517	653	201
17.	4580	410	2	290	5	1930	6301	4502	561	291
18.	3960	70	1	23	7	895	5065	3108	531	247
19.	4370	283	9	180	3	1093	6237	1089	453	305
20.	3250	250	3	96	2	975	6181	1181	441	217

Визначення потреби та ефективності фінансових ресурсів. Джерелом формування фінансових ресурсів підприємств є реально зароблені доходи від реалізації продукції та від фінансових інвестицій.

Управління фінансами підприємств обов'язково включає сферу формування, розподілу та використання прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства. Розподіл прибутку є однією з форм реалізації економічних інтересів учасників процесу відтворення. Так, у результаті фінансово-господарської діяльності підприємств держава одержує свою частку у вигляді податків, підприємство — у вигляді чистого прибутку, а працівники — від розподілу грошових фондів, що їх було створено за рахунок прибутку. Від регулювання розподілу чистого доходу залежить мотивація розвитку виробництва, можливість дальшого збільшення прибутку.

За ринкових умов підприємство самостійно визначає напрямки та розмір використання прибутку, який залишається в його розпорядженні після сплати податків.

Також великого значення набуває процес *нормування оборотного капіталу*, яке полягає в розробленні та встановленні норм оборотності оборотних коштів за їх елементами.

Норматив оборотного капіталу установлює їх мінімальну розрахункову суму, яка постійно необхідна підприємству для його виробничої діяльності. Як показують дослідження і досвід виробничої діяльності, фактичні запаси сировини, матеріалів, грошових коштів тощо можуть бути вищі чи нижчі за необхідний норматив, або відповідати йому — це один з найбільших змінних показників поточної фінансової діяльності підприємства.

Нормованими є ті оборотні кошти, на які встановлюються нормативи запасів. За економічним призначенням вони повинні забезпечувати безперебійність виробничо-господарської діяльності підприємства. До нормованих належать всі оборотні кошти, які обслуговують сферу виробництва (оборотні фонди), та готова продукція на складах підприємства. Під нормативом (або лімітом) обігових коштів розуміють затверджену на підприємстві мінімальну, але достатню для безперервної роботи підприємства суму обігових коштів. У межах цього нормативу підприємство здійснює прямий підрахунок необхідних обігових коштів за кожним елементом з урахуванням конкретних умов роботи: типу виробництва і профілю підприємства; умов постачання і збуту; періодичності витрат матеріальних ресурсів; тривалості виробничого циклу. Нормування власних обігових коштів передбачає такі етапи розроблення нормативу: 1) визначення норм запасу за групами товарно-матеріальних цінностей у відносних величинах, як правило, у днях забезпечення роботи; 2) визначення величини одноденного витрачання даного виду матеріальних

цінностей (одноденною за окремими елементами виробничих запасів є сума витрат згідно з відповідною статтею кошторису виробництва, поділена на кількість днів в періоді – 30,90,360); 3) визначення окремого нормативу власних обігових коштів у грошовій формі шляхом множення одноденного витрачання на норму запасу в днях.

Норматив виробничих запасів визначається:

$$Нвз = q_{\text{доб.сир.}} \times Z_{\text{сир.}}, \quad (2.14)$$

де *Нвз* – норматив оборотних засобів у запасах сировини чи матеріалів, грн.;

q_{доб. сир.} – середня потреба за одиницю часу, наприклад, середньоденна потреба у певному виді сировини чи матеріалів, грн./день;

Z_{сир.} – норма запасу, тобто часовий період, протягом якого передбачається робота на даному запасі (наприклад, норма запасу в днях, кількість днів забезпеченості матеріалом).

Одноденне витрачання сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів визначається за кошторисом витрат на виробництво планового року без відрахування поворотних відходів. Розмір одноденних витрат за номенклатурою сировини, що споживається, матеріалів і покупних напівфабрикатів розраховується діленням суми їх витрат планового року на 360.

Норматив незавершеного виробництва визначається:

$$Ннв = \frac{Cp \times Tц \times Кнв}{360}, \quad (2.15)$$

де *Ннв* – норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві;

Cp – собівартість річного випуску продукції;

Tц – тривалість циклу виготовлення продукції; *Кнв* - коефіцієнт наростання витрат.

$$Кнв = \frac{Co + 0,5Cп}{Co + Cп}, \quad (2.16)$$

де *Кнв* - коефіцієнт наростання витрат;

Co - витрати, що здійснюються одноразово на початку процесу виробництва;

Cп - поточні (наступні) витрати до закінчення процесу виробництва виробу.

Витрати майбутніх періодів включають виробничі витрати, здійснені в плановому періоді, що їх буде віднесено на собівартість продукції, котра випускатиметься в наступні періоди. Норматив розраховується, виходячи з залишку коштів на початок періоду та суми витрат протягом розрахункового (планового) періоду з підрахунком величини наступного погашення витрат за рахунок собівартості продукції.

Норматив готової продукції визначається:

$$Нгп = q_{\text{реал.доб.}} \cdot Z_{\text{гп}}, \quad (2.17)$$

де $N_{еп}$ - норматив оборотних коштів в запасах готової продукції;

$Q_{реал.доб.}$ - одноденний оборот товарної продукції за виробничою собівартістю;

$Z_{еп}$ - час, необхідний для комплектування й нагромадження продукції до розміру партій згідно замовлення або норм відвантаження, підготовки продукції до відвантаження, транспортування продукції до залізничних станцій або інших пунктів відправлення, підготовку платіжних документів і відсилання платіжних вимог – доручень платнику.

Задача 2.1.4. Розрахунок потреби в оборотних активах та показників ефективності їх використання

Використовуючи необхідні дані з таблиці 2.4, розрахувати середньорічний норматив оборотних коштів по плану за окремими елементами і разом, а також коефіцієнт оборотності і тривалість одного обороту.

Таблиця 2.4 «Визначення потреби та ефективності фінансових ресурсів»

Варіант	Обсяг реалізованої продукції (без ПДВ), тис.грн.	Вартість сировини, тис.грн.	Вартість основних і допоміжних матеріалів, тис. грн.	Виробнича собівартість, тис. грн.	Норматив запасу, дні			Тривалість виробничого циклу, дні	Коефіцієнт наростання затрат	Величина інших ОК, % від суми ОК за попередніми статтями
					На сировину	На матеріали	На готову продукцію			
1.	12000	6000	1000	9000	60	20	17	20	0,75	20
2.	13200	6050	1010	9200	50	19	16	21	0,74	21
3.	13350	6100	1020	9400	49	18	15	20	0,73	22
4.	13500	6150	1030	9600	48	17	14	21	0,72	23
5.	13650	6200	1040	9800	47	16	13	20	0,71	24
6.	13800	6250	1050	10000	46	15	12	21	0,70	25
7.	13950	6300	1060	10200	45	14	11	20	0,69	26
8.	14100	6350	1070	10400	44	13	10	21	0,68	27
9.	14250	6400	1080	10600	43	12	9	20	0,67	28
10.	14400	6450	1090	10800	42	11	8	21	0,66	29
11.	14550	6500	1100	11000	41	10	7	20	0,65	30
12.	14700	6550	1110	11200	40	21	18	21	0,75	20
13.	14850	6600	1120	11400	39	22	19	20	0,74	21
14.	15000	6650	1130	11600	38	23	20	21	0,73	22
15.	15150	6700	1140	11800	37	24	21	20	0,72	23
16.	15300	6750	1150	12000	36	25	22	21	0,71	24
17.	15450	6800	1160	12200	35	20	17	20	0,70	25
18.	15600	6850	1170	12400	34	19	16	21	0,69	26
19.	15750	6900	1180	12600	59	18	15	20	0,68	27
20.	15900	6950	1190	12800	58	17	14	21	0,67	28

Розрахунок задачі 2.1.4 проводиться в такій послідовності.

1. Норматив оборотних коштів за окремими елементами дорівнює:

Норматив оборотних коштів у виробничих запасах (сировині):

$$1.1) N_{\text{сир.}} = q_{\text{доб. сир.}} \cdot Z_{\text{сир.}}$$

Норматив оборотних коштів у виробничих запасах (матеріалах)

$$1.2) N_{\text{мат.}} = q_{\text{доб. мат.}} \cdot Z_{\text{мат.}}$$

Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві:

$$1.3) N_{\text{нв}} = S_{\text{доб. тп}} \cdot T_{\text{в.ц.}} \cdot K_{\text{нв}} = (C_{\text{тп}}/360) \cdot T_{\text{в.ц.}} \cdot K_{\text{нв}}$$

Норматив оборотних коштів у залишках готової продукції:

$$1.4) N_{\text{гп}} = q_{\text{реал. доб.}} \cdot Z_{\text{гп}} = (Q_{\text{реал.}}/360) \cdot Z_{\text{гп}}$$

1.5) Разом норматив у виробничих запасах

1.6) Величину залишків інших елементів оборотних коштів

2) Загальну суму оборотних коштів по плану

3) Коефіцієнт оборотності: $K_{\text{об}} = Q_{\text{реал.}}/OK_{\text{сер}}$

4) Коефіцієнт закріплення (завантаження) обігових коштів:

$$K_{\text{зав}} = OK_{\text{сер}} / Q_{\text{реал}}$$

5) Тривалість одного оберту: $T_{\text{об}} = 360/K_{\text{об}}$

Практичне заняття 3.1 Економічна оцінка результатів діяльності та вдосконалення виробництва

Підприємство в залежності від характеру виробленої продукції, масштабу виробництва, наявних у нього можливостей інвестування вибирає технологію виробництва, а на основі цього – і технологію економічного управління підприємством. Остання є революційним елементом будь-якого виробничого процесу. Саме обрана технологія визначає склад і необхідну кількість ресурсів на вході в виробничу систему. З'ясування технології може привести до зміни професійного і кваліфікаційного складу необхідних для виробництва кадрів, технологічного обладнання, транспортних засобів, інструменту, а іноді і до зміни використовуваних видів сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих та т.п.

Технологія економічного управління підприємством передбачає раціональну організацію виробництва, мотивацію діяльності та вдосконалення виробництва .

Організація виробництва на сучасному підприємстві. Всі три підсистеми підприємства (блок підрозділів, блок процесів і блок функцій управління) тісно взаємопов'язані і, спільно функціонуючи, забезпечують виробничо-технологічний процес виготовлення продукції з тим чи іншим результатом (з певним прибутком).

Але для того, щоб цей процес запустити, потрібно організувати і постійно підтримувати виробництво. Цю комплексну і важливу функцію виконує організація виробництва, яка забезпечує з'єднання трьох зазначених підсистем підприємства в єдиний функціональний організм.

Строго кажучи, *організація виробництва* є комплекс заходів щодо забезпечення спільного функціонування в часі і просторі живої праці, засобів виробництва і самого управління, об'єднаних в скоординований виробничий процес виготовлення і реалізації певного продукту.

Організація виробництва включає безліч функцій. Це, наприклад, нормування (живої праці, витрати паливно-енергетичних і матеріальних ресурсів, запасів ресурсів і величини оборотних фондів тощо), координація діяльності (розробка графіків виконання робіт і операцій, узгодження їх у часі), оперативне планування і диспетчеризація виробництва, поділ праці і його кооперація, оплата праці, постачання ресурсами і збут готової продукції.

У широкому сенсі організація виробництва передбачає організацію всіх вище перелічених процесів усередині кожного виробничого підрозділу. Це і організація наукових досліджень, організація проектування різних об'єктів (продукції, процесів виробництва тощо), організація виготовлення продукції, контролю якості та профілактики браку, управління виробництвом та інші.

Організація поширюється і на функції управління: організуються облік статистичної інформації та її аналіз, система стимулювання результатів праці та т.д. Можна стверджувати, що на підприємстві немає жодної сфери діяльності, яка не потребувала би організації. І не просто організації, а наукової організації.

Наукова організація виробництва будується на фундаментальних принципах, сформульованих ще на початку ХХ ст. основоположником науки про організацію і управління, відомим американським вченим Фредеріком У.Тейлором та організатором першого в світі потокового виробництва масових легкових автомобілів Г. Фордом. Такими принципами є ритмічність, паралельність, безперервність, прямоплинність, спеціалізація. Це значить, що процес виробництва треба будувати таким чином, щоб він був ритмічним, рівномірним, всі елементи і частини загального процесу відбувалися б по можливості паралельно (а не послідовно) і без перерв, щоб в русі предметів праці не було зворотно-поступальних і зигзагоподібних переміщень і щоб кожна частинка праці була в розумних межах спеціалізована.

Раціонально організований процес виробництва – важлива умова високої продуктивності праці на підприємстві, економного використання предметів і засобів праці, випуску якісної продукції в необхідному обсязі, в необхідні терміни і з мінімальною тривалістю виробничого циклу.

Мотивація діяльності підприємств. Будь-яка діяльність, і підприємництво тут не виняток, завжди має в своїй основі деяку мотивацію, тобто мета, якої треба досягнути, щоб виправдати свої вчинки і дії, в сукупності відображають ті чи інші її інтереси. Так як підприємництво і підприємства, що його уособлюють, переслідують в переважній більшості інтереси економічні, то на цій підставі можна стверджувати, що найважливіша мотиваційна складова діяльності підприємства – отримання доходу взагалі і чистого прибутку зокрема.

Відмінності між ресурсами на виході і вході в виробничо-господарську систему є підсумок її діяльності, результат всіх процесів, які постійно відбуваються на підприємстві. І від того, наскільки успішно виникають процеси всередині виробничої системи, залежатимуть і величина виручки від реалізації готової продукції (V_p), і величина витрачених ресурсів (C_p), а отже, стане ясным питання, наскільки наблизиться підприємство до досягнення поставленої мети – виробництва продукції й одержання прибутку.

Прибуток – мета функціонування і головний результат діяльності підприємства в ринкових умовах. Чим краще і раціональніше воно працює, тим більше за інших рівних умов виявиться прибуток, надійніше, стійкіше буде стан підприємства, збалансована і міцніше буде його економіка. У загальному вигляді методика розрахунку прибутку можна подати так:

$$P_{\text{вал}} = V_p - C_p, \quad (3.1)$$

де $P_{\text{вал}}$ – валовий прибуток підприємства;

V_p – виручка підприємства від реалізації споживачам створеної товарної продукції;

C_p – витрати на виробництво і реалізацію товарної продукції.

Виручка від реалізації товарної продукції визначається за формулою:

$$V_p = \sum_{i=1}^n q_i \cdot C_i, \quad (3.2)$$

де q_i – кількість виробленої та реалізованої споживачам i -ої продукції в натуральному вираженні;

C_i – ціна реалізації одиниці i -ої продукції;

n – кількість позицій реалізованої товарної продукції (включаючи утилізовані відходи виробництва).

Як видно з формули, чим більше буде реалізовано продукції, чим дорожче вона стане продаватися і чим ширше буде представлена номенклатурно-асортиментна різноманітність виробів, що випускаються, тим більшу виручку отримає підприємство. Звідси впливає один з найважливіших принципів ринкового господарства: важливо не тільки виробити продукцію, а й довести її як можна повніше до споживача і повністю продати. При цьому чим менше втрат продукції на шляху до споживача, чим вище рівень її якості, тим успішніше

підприємство зможе видержати конкуренцію інших товаровиробників і продати свою продукцію за вигідними для нього цінами. З цього ж принципу випливає важливість для кожного підприємства в добре і грамотно організованій рекламній компанії. Тільки реклама здатна довести і донести до споживачів повну інформацію про товар, що реалізується, про його властивості, призначення, функціональні можливості.

Витрати на виробництво продукції визначається за формулою:

$$C_p = \sum q_i \cdot S_i \quad (3.3)$$

де S_i - собівартість виробництва одиниці i -ої продукції.

Як видно з формули, щоб знизити витрати на виробництво продукції, необхідно прагнути до скорочення її собівартості. Однак подібний висновок справедливий лише тоді, коли якість продукції, що випускається при цьому не погіршується, а як мінімум залишається на колишньому рівні. Якщо зниження собівартості продукції супроводжується погіршенням її якості, то це може привести до скорочення продажів продукції на ринку, до підриву довіри споживачів до даної фірми і в кінцевому рахунку – до її банкрутства.

Тому кожне підприємство, перш ніж піти на погіршення якості продукції, що випускається заради отримання тимчасової вигоди, повинне ретельно зважити наслідки від такого рішення, бо престиж фірми, її імідж створюється роками і навіть десятиліттями, а зруйнувати його можна в короткий термін. Відновити позитивне реноме, як правило, дуже складно але і обійдеться це надзвичайно дорого.

Звідси випливає другий важливий принцип ринкового господарства – висока якість продукції є вагомий аргумент у конкурентній боротьбі, бо дозволяє підприємству більше виробляти і більше продавати, відчувати себе набагато впевненіше на ринку, забезпечити стійке економічне становище.

Виручка і витрати є синтезоване вираження в грошовій формі результатів виробництва і у величезній мірі характеризує вихід з виробничої системи і вхід у неї. На величину виходу з системи впливають операційні доходи та витрати, а також фінансові доходи та витрати (відсотки за депозит, платежі підприємства за банківський кредит і т.п.) і податок на прибуток.

Прибуток від операційної діяльності визначається за формулою:

$$P_{оп} = P_{вал} + D_{ін.оп} - (V_{зб} + V_{ад} + V_{оп}); \quad (3.4)$$

де $P_{оп}$ – прибуток від операційної діяльності;

$P_{вал}$ – валовий прибуток;

$D_{ін.оп}$ – інші операційні доходи;

$V_{зб}$ – витрати на збут;

$V_{ад}$ – адміністративні витрати;

$V_{оп}$ – інші операційні витрати.

Прибуток від звичайної діяльності дорівнює:

$$П_{зв} = П_{оп} + Д_{ф} - В_{ф} \quad (3.5)$$

де $П_{оп}$ – прибуток від операційної діяльності;

$Д_{ф}, В_{ф}$ – інші фінансові доходи, інші фінансові витрати.

Кожному підприємству необхідні грошові кошти для фінансування інвестицій. Вони потрібні на: організацію нової справи; поповнення обігових коштів; впровадження нових технологій і техніки; освоєння виробництва нових виробів і т.п. Отримати такі кошти у тимчасове користування можна, але за рахунок банківського кредиту. Але за це підприємство платить банку відсотки. Треба сказати, що високі відсотки можуть збанкрутувати підприємця. Вони стримують розвиток підприємництва, чинять негативний вплив на організацію виробничого бізнесу. Тому очевидно, щоб сприяти процвітанню бізнесу, необхідно різко знизити відсотки за кредит.

Чистий прибуток розраховуємо:

$$П_{чис} = П_{зв} - Под; \quad (3.6)$$

де $П_{чис}$ – чистий прибуток підприємства, що залишається в його розпорядженні і яку воно може використовувати на виплату дивідендів по акціях, а також на виробничий та соціальний розвиток;

$П_{зв}$ – прибуток від звичайної діяльності;

$Под$ – розмір податків, виплачуваних підприємством у бюджет.

Чинна податкова система має великий вплив на економіку підприємства, на розвиток підприємництва і майбутній стан всього національного господарства. Оптимальною слід визнати таку систему податків, величина яких, з одного боку, забезпечить надходження необхідних грошових коштів у національний і місцевий бюджети, а з іншого – дасть простір розвитку підприємницької діяльності, створить зацікавленість підприємств у збільшенні виробництва товарів.

Якщо величина податків в основному залежить від держави і його законодавчих органів, то штрафні санкції повністю визначаються поведінкою підприємства та його дією на природне і ринкове середовище. Так, штрафні санкції можуть піти за: надмірне забруднення навколишнього середовища; затримку оплати рахунків; порушення своїх договірних зобов'язань по відношенню до постачальників і споживачів і т.п.

Строгий контроль і серйозне ставлення до результатів своєї діяльності дозволять підприємствам мінімізувати штрафні санкції, розширять їх можливості в зміцненні своєї економіки, підвищенні стійкості фінансового стану.

Якщо в формулу 3.1 підставити вирази 3.2 і 3.3, то після нескладних перетворень отримаємо:

$$П = \left[\sum_i^n q_i \cdot (Ц_i - S_i) \right] - Под \quad (3.7)$$

Оскільки з платежами банку, податками, штрафними санкціями все ясно, то звернемо свою увагу у формулі 3.7 на вираз, що стоїть під знаком суми. Воно свідчить про те, що кожне підприємство в своєму прагненні підвищити прибуток володіє чотирма ступенями свободи, які можна використовувати в процесі прийняття планово-управлінського рішення і його подальшої реалізації. Йдеться про свободу встановлення цін C_i , про вільне формування витрат S_i , свободу випуску продукції в певному обсязі q_i і, на кінець, про вільний вибір номенклатури і асортименту продукції.

Удавана простота залежності величини прибутку від чотирьох зазначених факторів насправді не є такою, бо вони є залежними один від одного. В ринкових умовах ціна товару відіграє винятково важливу роль. За допомогою орієнтованої цінової політики підприємство може змінити співвідношення попиту і пропозиції конкретного товару на ринку.

Реалізуючи, наприклад, свій товар дешевше, підприємство може більше його продати, а отже, більше виготовити продукції. Збільшення виробництва продукції знизить її собівартість.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати ще один важливий принцип ринкового господарства. Він полягає в тому, що ціна є істотною регулятором виробництва і надає безпосередній і опосередкований вплив на величину формованого прибутку, на характер і результати конкурентної боротьби. В кінцевому рахунку саме ціна визначить величину і швидкість обороту виробничих ресурсів та реалізації готової продукції.

Звідси може бути вибраний стратегічний курс підприємства. Наприклад, більше виробляти продукції (тобто збільшуючи q_i , і зменшуючи S_i) і продавати її дешевше. Або прийняти прямо протилежну стратегію: менше виробляти продукції, але продавати її дорожче. Можуть бути вироблені і компромісні стратегії. При цьому будь-яка з правильно обраних стратегій здатна привести до зростання прибутку на підприємстві. Питання полягає лише в тому, щоб знайти оптимальний курс, що забезпечує підприємству гарантований успіх і веде його до процвітання.

Удосконалення виробництва. Яким би досконалим не був виробничий процес, на підприємстві завжди знайдуться внутрішньовиробничі резерви з його модернізації і раціоналізації. З плином часу в силу появи нових досягнень науково-технічного прогресу величина цих резервів буде зростати.

Якщо розкрити існуючі внутрішньовиробничі резерви, а потім реалізувати їх, то вихід із системи повинен покращитися, результати виробництва – стати більш значущими і корисними для підприємства. Конкретно це виражається в: *вдосконаленні структури своєї продукції і запуск у виробництво більш досконалих і прогресивних її моделей; підвищенні якості готових продуктів і зразків;*

збільшенні виробництва тих видів продукції, що користуються попитом та скороченні тих її видів, які не знаходять збуту; скороченні відходів виробництва, їх утилізації; зниженні забруднень навколишнього природного середовища; зменшенні витрат виробництва; своєчасного відвантаження і постачання готової продукції споживачам. У кінцевому рахунку це призведе до збільшення прибутку підприємства і скороченню виплачуваних штрафів.

Проте досягти цієї мети можна лише в тому випадку, якщо всередині виробничо-господарської системи буде вестися постійна робота по її вдосконаленню, для чого необхідно знати основні напрямки можливої раціоналізації виробництва і комплексно їх використовувати.

Аналіз роботи багатьох підприємств показує, що поряд з незаперечними досягненнями в техніці, технології, в організації виробництва і управлінні на окремих ділянках виробництва використовуються старе обладнання та застаріла технологія, багато ручної, важкої праці, випускається низькоякісна продукція. Все це свідчить про відсутність системного, комплексного підходу в роботі по удосконаленню виробництва, що обертається серйозними диспропорціями в здійснюваних процесах і в підрозділах підприємства, веде до невисокої ефективності модернізації та раціоналізації виробництва.

Щоб усунути зазначені недоліки, насамперед слід усвідомити, що об'єктами вдосконалення будуть підрозділи підприємства і процеси, які у них відбуваються. Удосконалення може відбуватися за двома напрямками:

1) за рахунок зміни елементів процесів, тобто шляхом покращення внутрішньої структури кожного процесу (внесення змін в технологію виробництва, в використовувані предмети праці, обладнання, оснастку, пристосування, інструмент, у професійний і кваліфікаційний склад кадрів, в навколишнє виробниче середовище). Джерелом таких змін є конструктивно-технологічні рішення і заходи по їх реалізації;

2) за рахунок зовнішніх по відношенню до процесів факторів, які змінюють склад процесів і підрозділів, їх зв'язки, структуру, рівень використання. Такі зміни вносяться службами організації виробництва і управління та реалізуються за рахунок проведеної на підприємстві реконструкції його виробничої та організаційної структури.

Комплексне використання та реалізація всіх внутрішньовиробничих резервів за всіма напрямками, процесами і підрозділами підприємства повинно привести до поліпшення кінцевих результатів його діяльності, до зростання прибутку.

Економічна оцінка результатів вдосконалення виробництва може бути проведена за формулою:

$$\Delta\Pi = \Pi_{\text{вд}} - \Pi_{\text{б}}, \quad (3.8)$$

де $\Delta\Pi$ – приріст прибутку підприємства в результаті вдосконалення;

Π_6 – прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства за базовим варіантом;

Π_{60} – прибуток підприємства після реалізації внутрішньовиробничих резервів.

Таким чином, приріст прибутку може бути отриманий в результаті структурних зрушень в продукції, що випускається, при змінах обсягу реалізації виробленої продукції, цін і собівартості кожної одиниці продукції, а також змінах величини податків і штрафів.

Однак, не кожне рішення по реалізації резервів, що забезпечує позитивний приріст прибутку, може бути признаним вдалим для підприємства. Справа в тому, що потрібно ще оцінити, якою ціною він досягається. Адже для реалізації резервів потрібні інвестиції, і часом чималі. Отже, для остаточного рішення необхідно оцінити ефективність інвестицій в ринкових умовах. Така оцінка може бути проведена з достатньою для практики точністю за формулою

$$E = \frac{(\Delta\Pi - \alpha \cdot K)}{K} \quad (3.9)$$

де E – розрахунковий коефіцієнт ефективності інвестицій в реалізацію внутрішньовиробничих резервів (реконструкція підприємства, його модернізація, раціоналізація, технічне переозброєння, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво);

$\Delta\Pi$ – приріст прибутку (формула 3.8);

K – величина інвестованих капітальних вкладень в реалізацію резервів;

α – річний відсоток платежів підприємства за використований банківський кредит (поділений на 100).

Якщо умова формули 3.9 витримується, то рішення про реалізацію резервів приймається, в іншому випадку – ні. Як показує численний і багаторічний світовий виробничий досвід, на кожному підприємстві завжди маютья внутрішньовиробничі резерви, реалізація яких дозволить суттєво поліпшити кінцеві результати виробництва.

Задача 3.1.1. Розрахунок доходу від реалізації продукції

Встановити фактичний та плановий дохід (виручка) від реалізації за даними таблиці 3.1 та чистий дохід від реалізації продукції, якщо податок на додану вартість (20%).

Задача 3.1.2. Розрахунок фінансових результатів діяльності підприємства

На основі даних про фінансові результати діяльності підприємства розрахувати: валовий прибуток, фінансовий результат від операційної діяльності,

прибуток від звичайної діяльності та чистий прибуток, якщо податок на прибуток – 18%. Додаткові вихідні дані представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.1 Розрахунок фінансових результатів діяльності підприємства

Варіант	Вироби	Од. вим.	Річний випуск, шт.		Собівартість одиниці продукції, грн.		Гуртова ціна за одиницю, грн.
			Базовий період	Плановий період	Базовий період	Плановий період	
1.	а) шафа	шт.	41000	42000	1970	1960	2225
	б) сервант		24500	25000	2110	2100	2350
2.	а) шафа	шт.	41300	42500	1975	1965	2220
	б) сервант		24700	25200	2120	2110	2460
3.	а) шафа	шт.	41500	43000	1980	1975	2250
	б) сервант		25000	25300	2130	2125	2480
4.	а) шафа	шт.	41800	43100	1985	1982	2300
	б) сервант		21500	25400	2140	2135	2490
5.	а) шафа	шт.	42100	43200	1990	1985	2250
	б) сервант		25350	25500	2150	2145	2400
6.	а) шафа	шт.	41200	43300	1995	1990	2260
	б) сервант		24500	25600	2160	2155	2440
7.	а) шафа	шт.	41500	43400	1965	1960	2325
	б) сервант		24700	25700	2100	2090	2600
8.	а) шафа	шт.	41700	43500	1960	1955	2290
	б) сервант		24800	25800	2050	2045	2350
9.	а) шафа	шт.	42000	43600	1955	1950	2350
	б) сервант		25100	25900	2000	1995	2300
10.	а) шафа	шт.	42200	43700	1950	1948	2340
	б) сервант		25300	26000	1995	1990	2490
11.	а) шафа	шт.	42500	43800	1945	1940	2330
	б) сервант		25400	26100	1990	1985	2350
12.	а) шафа	шт.	42800	43900	2000	1995	2425
	б) сервант		25500	26200	2100	2095	2500
13.	а) шафа	шт.	43000	44000	1940	1935	2320
	б) сервант		25700	26300	1985	1980	2430
14.	а) шафа	шт.	43200	44100	1935	1930	2315
	б) сервант		25900	26400	1980	1975	2425
15.	а) шафа	шт.	43350	44100	1930	1925	2410
	б) сервант		26100	26500	1975	1970	2420
16.	а) шафа	шт.	43370	44550	1950	1950	2415
	б) сервант		26120	27000	2000	1975	2425
17.	а) шафа	шт.	43375	44600	1975	1975	2420
	б) сервант		26120	27050	2050	1990	2430
18.	а) шафа	шт.	43380	44600	2000	2000	2425
	б) сервант		26125	27100	2100	2115	2550
19.	а) шафа	шт.	43400	44650	2050	2050	2430
	б) сервант		26130	27150	2100	2120	2500
20.	а) шафа	шт.	43450	44700	2100	2100	2435
	б) сервант		26135	27200	2150	2125	2450

Таблиця 3.2 Додаткові вихідні дані для розрахунку фінансових результатів діяльності підприємства (тис.грн.)

Варіант	Інші операційні доходи	Інші фінансові доходи	Витрати на збут	Адміністративні витрати	Інші операційні витрати	Інші фінансові витрати
1.	640	76	16	185	380	35
2.	650	80	20	190	350	30
3.	655	85	18	180	360	40
4.	660	90	16	160	380	25
5.	665	76	15	175	355	20
6.	670	80	17	195	340	15
7.	675	85	16	170	385	40
8.	680	90	18	185	380	35
9.	685	95	15	165	395	15
10.	645	75	19	170	375	30
11.	690	80	15	180	378	30
12.	695	85	14	195	385	35
13.	635	95	20	160	395	30
14.	625	70	14	200	340	50
15.	630	80	19	180	365	45
16.	635	85	20	185	370	25
17.	640	90	15	190	375	45
18.	645	95	14	170	380	30
19.	650	100	17	175	350	35
20.	655	110	20	180	355	40

Задача 3.1.3. Економічна оцінка результатів вдосконалення виробництва

Провести економічну оцінку результатів вдосконалення виробництва – визначити приріст прибутку по плану та оцінити ефективність інвестицій в ринкових умовах, якщо величина інвестованих капітальних вкладень в реалізацію резервів (реконструкція підприємства, його модернізація, раціоналізація, технічне переозброєння, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво) становить 50% від суми чистого прибутку.

Розрахунок задачі 3.1.1, 3.1.2 та 3.1.3 проводиться в такій послідовності.

Методика розрахунку:

1.1) Розраховуємо дохід від реалізації продукції за базовий та плановий період, тобто:

$$V_p^\Phi = \sum q_i \times C_i ; V_p^{пл} = \sum q_i \times C_i ;$$

де q_i – кількість виробленої та реалізованої споживачам i -ої продукції в натуральному вираженні, відповідно за базовий та плановий період;

C_i – ціна реалізації одиниці i -ої продукції, відповідно за базовий та плановий період;

Vp^{ϕ} , Vp^{nl} – дохід(виручка) від реалізації продукції за базовий та плановий період.

1.2) Розраховуємо собівартість реалізованої продукції за базовий та плановий період, тобто:

$$C = \sum q_i \cdot S_i$$

де S_i – собівартість виробництва одиниці i -ої продукції.

1.3) Розраховуємо податок на додану вартість:

$$\text{Под} = V_p \times 0,2;$$

1.4) Розраховуємо чистий дохід від реалізації продукції:

$$D_{\text{ч}} = V_p - \text{Под};$$

1.5) Визначаємо економію від зниження собівартості продукції:

$$E_{\text{зн}} = q_{\text{пл}} \cdot S_{\text{пл}} - q_{\text{пл}} \cdot S_{\text{зв}} = C_{\text{пл}} - C_{\text{вих}} ;$$

$$C_{\text{вих}} = (q_{\text{пл1}} \cdot S_{\text{зв2}}) + (q_{\text{пл2}} \cdot S_{\text{зв2}}).$$

2.1) Розраховуємо валовий прибуток:

$$P_{\text{вал}} = V_p - C.$$

2.2) Розраховуємо прибуток від операційної діяльності:

$$P_{\text{оп.}} = P_{\text{вал.}} + D_{\text{ін.оп.}} - (V_{\text{зб.}} + V_{\text{ад.}} + V_{\text{оп}});$$

де $P_{\text{оп.}}$ – прибуток від операційної діяльності;

$P_{\text{вал}}$ – валовий прибуток;

$D_{\text{ін.оп}}$ – інші операційні доходи;

$V_{\text{зб}}$ – витрати на збут;

$V_{\text{ад}}$ – адміністративні витрати;

$V_{\text{оп}}$ – інші операційні витрати.

2.3). Розраховуємо прибуток від звичайної діяльності:

$$P_{\text{зв}} = P_{\text{оп}} + D_{\text{ф}} - V_{\text{ф}};$$

де $P_{\text{оп.}}$ – прибуток від операційної діяльності;

$D_{\text{ф.}}$, $V_{\text{ф}}$ – інші фінансові доходи, інші фінансові витрати.

2.4). Визначаємо податок на прибуток від звичайної діяльності:

$$\text{Под} = P_{\text{зв}} \times V_{\text{под.}};$$

2.5). Розраховуємо чистий прибуток:

$$P_{\text{чис}} = P_{\text{зв}} - \text{Под};$$

де $P_{\text{чис}}$ – чистий прибуток;

$P_{\text{зв}}$ – прибуток від звичайної діяльності.

3.1) Розраховуємо приріст прибутку підприємства в результаті вдосконалення:

$$\Delta\Pi = \Pi_{\text{вд}} - \Pi_{\text{б}}, \text{ або } \Delta\Pi = \Pi_{\text{пл}} - \Pi_{\text{б}}$$

3.2) Оцінити ефективність інвестицій в ринкових умовах за формулою

$$E = \frac{(\Delta\Pi - \alpha \cdot K)}{K}, \text{ де } \alpha = 12/100 = 0,12$$

ТЕМА 5. СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Практичне заняття 5.1 *Формування структури бюджетів та визначення послідовності їх розробки*

Системи бюджетів на підприємстві, їх зміст та взаємозв'язок

З метою організації бюджетного планування діяльності окремих структурних підрозділів та підприємства в цілому доцільно запровадити наскрізну систему бюджетів. Ця система дозволяє встановити жорсткий бюджетний контроль за надходженням і витрачанням коштів, створити реальні умови для вироблення ефективної фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Рішення щодо залучення та використання фінансових ресурсів приймаються на основі двох основних критеріїв: прибутковість та ліквідність (платоспроможність). Саме тому в ході фінансового планування слід чітко розмежовувати планування фінансових результатів і планування вхідних та вихідних грошових потоків (планування ліквідності), оскільки не всі доходи і витрати, які враховуються при визначенні фінансових результатів, призводять до відповідних грошових надходжень або виплат у плановому періоді. Досить часто можна спостерігати ситуацію, коли підприємство має прибутки, однак є неплатоспроможним, і навпаки – підприємство збиткове, однак платоспроможне.

Отже, система бюджетів повинна бути зорієнтована на планування фінансових результатів, з одного боку, та ліквідності – з іншого. Оцінка майбутніх **фінансових результатів (прибутків, збитків)** здійснюється шляхом складання бюджету доходів і витрат за всіма видами звичайної діяльності підприємства, які очікуються в плановому періоді.

Прогнозування ліквідності проводиться на основі зіставлення грошових надходжень і видатків, які очікуються в плановому періоді. Координація цих двох напрямів бюджетування здійснюється в результаті їх інтеграції у формі планового балансу та бюджету Cash-flow (чистого доходу підприємства).

Система бюджетів повинна охоплювати всю базу фінансових розрахунків підприємства. Вона включає первинний бюджет, групу основних бюджетів та сукупність часткових бюджетів. У стандартному вигляді група **основних бюджетів** містить:

- план інвестицій;
- план фінансових результатів (прибутків і збитків);
- планування ліквідності (оперативний фінансовий бюджет);
- плановий баланс;
- план звіту про рух грошових коштів (Cash-flow).

Загалом, план інвестицій, план прибутків (збитків), плановий баланс, план руху грошових коштів належать до середньо- і довгострокових планів. Як

правило, вони складаються на період від 1 до 5 років з поквартальною розбивкою і забезпечують ліквідність підприємства у довгостроковому періоді (структурна ліквідність). Показники окремих кварталів (чи місяців) розраховуються в рамках короткострокового бюджетування. Зіставлення короткострокових складових довгострокових планів з оперативним фінансовим планом забезпечує поточну ліквідність підприємства.

Базовою ланкою системи бюджетування є *часткові бюджети*, які формуються відповідно до принципів спеціалізації та декомпозиції і включають окремі частини грошових доходів і витрат підприємства (наприклад, бюджети структурних підрозділів, центрів витрат чи доходів, функціональні бюджети у розрізі окремих затрат тощо). До типових часткових бюджетів можна віднести:

- план реалізації продукції;
- бюджет виробництва;
- бюджет товарно-матеріальних запасів;
- бюджет фонду оплати праці та нарахувань на неї;
- бюджет матеріальних витрат;
- бюджет споживання енергії;
- бюджет інших витрат;

Часткові бюджети розробляються відповідно до загальної стратегічної лінії діяльності підприємства та з урахуванням особливостей його окремих функціональних підрозділів. Кількість часткових бюджетів залежить від рівня деталізації планування на підприємстві. Всі бюджети тісно пов'язані між собою і складають єдину систему бюджетів.

Структурно-логічна схема системи бюджетування на підприємстві (за умови, що за первинний береться бюджет реалізації продукції) представлена на рис. 5.1.

Система бюджетування повинна бути націлена на підвищення керованості й адаптованості підприємства до змін на товарних і фінансових ринках; забезпечення оперативного одержання інформації про необхідність коригування стратегії і тактики управління підприємством.

Впровадження системи наскрізного бюджетування робить підприємство інформаційно прозорим для комерційних банків та інвестиційних компаній, інших інвесторів, що дозволяє розширити можливості підприємства з погляду отримання довгострокових кредитів або розміщення нових емісій на фондовому ринку на вигідніших умовах для емітента.

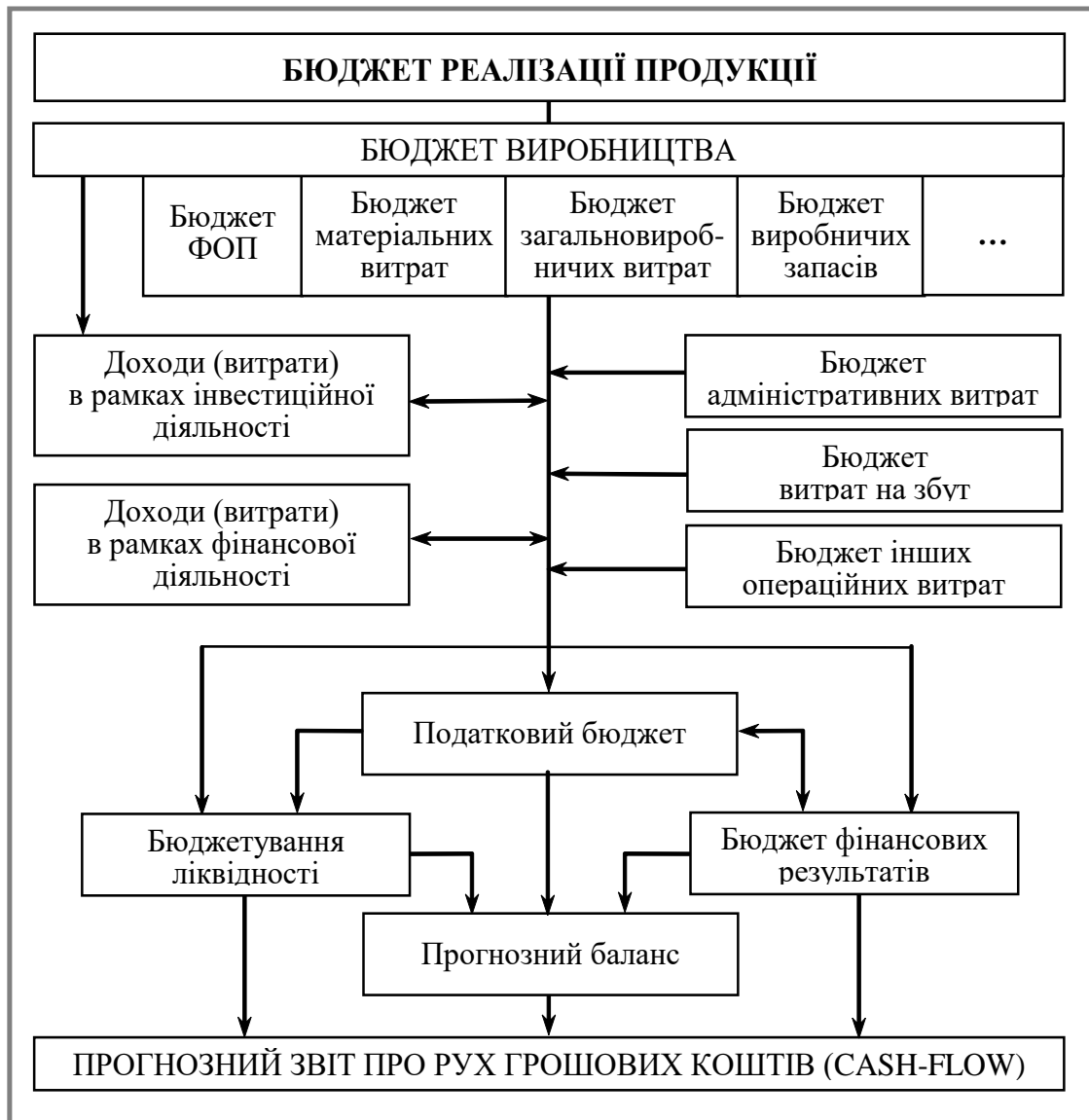

Рис. 5.1. Система бюджетів на підприємстві

Задача 5.1. Формування структури бюджетів та визначення послідовності їх розробки

Сформувані структуру бюджетів підприємства та визначити первинний бюджет і методику його розрахунку. Визначити первинним бюджетом – бюджет реалізації продукції. Сформувані макети часткових бюджетів: *бюджет виробництва за видами виробів; бюджет прямих матеріальних витрат; бюджет прямих витрат на оплату праці; бюджет загально виробничих витрат; бюджет витрат на реалізацію продукції; бюджет адміністративних витрат; бюджет собівартості реалізованої продукції.*

Практичне заняття 6.1 Формування бюджету продаж та розрахунку операційних бюджетів

Технологія формування первинного та інших операційних бюджетів

Важливими елементами системи бюджетування є вибір і розробка так званого *первинного бюджету*, в якому фіксуються планові значення фактора, що найбільше обмежує діяльність підприємства. Тип первинного бюджету залежить від специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства та потенціалу залучення ресурсів. Він може бути зорієнтований на збут продукції, постачання факторів виробництва чи на можливості фінансування. Наприклад, якщо обсяги виробництва та реалізації продукції залежать від рівня забезпеченості підприємства дефіцитною сировиною, то первинним бюджетом, очевидно, буде бюджет матеріального забезпечення. Якщо обсяги діяльності визначають висококваліфіковані кадри, то за первинний слід брати бюджет оплати персоналу тощо.

Як первинний бюджет розглядають, як правило, бюджет реалізації продукції, оскільки саме величина продажів найчастіше є обмежуючим діяльність підприємства чинником.

Базовий *бюджет реалізації продукції* може бути складений за формою, наведеною нижче в табл. 6.1.

На основі прогнозів реалізації розробляється *бюджет виробництва продукції* (наведений нижче в табл. 6.2).

Прогнозний обсяг виробництва визначається як сума прогнозу реалізації та необхідного залишку продукції на складі на кінець планового періоду за мінусом залишку продукції на складі на початок планового періоду. Маючи дані щодо прогнозних обсягів продажів, можна розрахувати, з одного боку, прогнозний обсяг виручки від реалізації продукції, а з іншого – необхідну кількість матеріальних і трудових ресурсів, визначити матеріальні і трудові затрати на виробництво планових обсягів продукції.

Задача 6.1.1 Формування бюджету продаж як відправної точки розрахунку операційних бюджетів підприємства

1.1. Сформувати бюджет продажу за видами виробів (таблиця 6.1)

а) вихідні дані про обсяг реалізації та ціну за одиницю продукції використовувати із задачі 3.1.1 (таблиця 3.1)

1.2. Сформувати бюджет виробництва за видами виробів (таблиця 6.2)

а) план обсягів реалізації продукції (визначено на основі бюджету продаж)

б) планові залишки готової продукції на початок періоду беруться з розрахунку 8% від об'єму продаж

в) планові залишки готової продукції на кінець періоду беруться з розрахунку 10% від об'єму продаж

Таблиця 6.1. Форма бюджету продаж за видами виробів						
Показники	Од. виміру	Січень	Лютий	Березень	За квартал	За рік
<i>План обсягів продаж (реалізації):</i>						
Виріб 1	тис. шт.					
Виріб 2	тис. шт.					
<i>Ціна за одиницю виробів</i>						
Виріб 1	грн.					
Виріб 2	грн.					
<i>Планова виручка від реалізації продукції</i>						
Виріб 1	грн.					
Виріб 2	грн.					
Загальна сума виручки	грн.					

Таблиця 6. 2. Форма бюджету виробництва за видами виробів						
Показники	Од. виміру	Січень	Лютий	Березень	За квартал	За рік
<i>План обсягів реалізації продукції (визначено на основі бюджету продаж)</i>						
Виріб 1	тис. шт.					
Виріб 2	тис. шт.					
<i>Планові залишки готової продукції на початок періоду</i>						
Виріб 1	тис. шт.					
Виріб 2	тис. шт.					
<i>Планові залишки готової продукції на кінець періоду</i>						
Виріб 1	тис. шт.					
Виріб 2	тис. шт.					
<i>План обсягів випуску продукції (виробнича програма):</i>						
Виріб 1	тис. шт.					
Виріб 2	тис. шт.					

Розрахунок задачі 6.1.1 проводиться в такій послідовності.

Методика розрахунку:

$$1.1). Q_{\text{реал.}} = Q_{\text{вир.}} + \Delta Q_{\text{п.п}} - \Delta Q_{\text{к.п.}}$$

$$1.2). Q_{\text{вир.}} = Q_{\text{реал.}} - \Delta Q_{\text{п.п}} + \Delta Q_{\text{к.п.}}$$

де $Q_{\text{вир.}}$ – виробнича програма, $\Delta Q_{\text{п.п.}}$, $\Delta Q_{\text{к.п.}}$ – планові залишки готової продукції відповідно на початок і кінець періоду

Задача 6.1.2 Формування операційних бюджетів підприємства

2.1 Сформувати бюджет прямих матеріальних витрат (таблиця 6.3)

Бюджет прямих матеріальних витрат представлено у табл.6.3. Він розраховується на основі виробничої програми, норми витрат матеріалів на одиниці продукції та ціни за одиницю матеріалу.

Таблиця 6.3 Форма бюджету прямих матеріальних витрат				
Показники	Од. виміру	Матеріал ламінована плита, м ²	Матеріал крайка синтетична, м.пог.	Матеріал ДВП, м ²
1	2	3	4	5
<i>Виробнича програма (довідково):</i>				
Виріб 1	тис. шт.			
Виріб 2	тис. шт.			
Ціна за один. матеріалу	грн.	155,0	4,8	52,0
Норма витрат матеріалів на один. продукції	Виріб1	5,76	16,5	3,8
	Виріб 2	5,64	17,2	4,1
<i>Потреба в матеріалах (к-ть виробів × норма витрати матеріалу на одиницю продукції)</i>				
Виріб1	шт., м ² , тощо			
Виріб 2	шт., м ² , тощо			
Загальна потреба в матеріалах	шт., м ² , тощо			
Вартість матеріалів:	грн.			
Прямі матеріальні витрати	грн.			

3.1 Сформувати бюджет прямих витрат на оплату праці (таблиця 6.4)

Бюджет прямих витрат на оплату праці представлено у табл.6.4. Він розраховується на основі виробничої програми та трудомісткості виробів.

Таблиця 6. 4 Форма бюджету прямих витрат на оплату праці

Вид продукції	Обсяг виробництва за виробничою програмою, шт.	Трудомісткість виробів(люд/год.)	Середня ставка заробітної плати за відпрацьовану 1 люд/год., грн.	Прямі витрати на оплату праці, грн.
Виріб 1		20,7	19,63	
Виріб 2		21,2	19,63	
Всього	-			

4.1. Сформувані бюджет загальновиробничих витрат (таблиця 6.5)

Бюджет загальновиробничих витрат представлено у табл. 6.5. Загальновиробничі витрати плануються у сумі рівній 10% від планової загальної суми прямих витрат на оплату праці і розподіляються на статтю Витрати на оплату праці – 30% та Амортизація обладнання та будівель – 10%. Нарахування на заробітну плату проводяться за нормативом Єдиного соціального внеску (22%). Решта суми розподіляється пропорційно на статті - Утримання будівель та споруд, Витрати електроенергії обладнання та Інші витрати. Загальновиробничі витрати розподіляються між видами продукції пропорційно обсягу реалізації.

Таблиця 6.5 Форма бюджету загальновиробничих витрат (грн.)

Показники	Січень	Лютий	Березень	За квартал	За рік
1	2	3	4	5	6
Витрати на оплату праці цехового та допоміжного персоналу					
Нарахування на заробітну плату					
Амортизація обладнання та будівель					
Утримання будівель та споруд					
Витрати електроенергії обладнання					
Інші загальновиробничі витрати					
Всього					

5.1. Сформувані бюджет витрат на реалізацію продукції (Таблиця 6.6)

Витрати на збут плануються кожного місяця у сумі рівній 5% від планової собівартості реалізованої продукції і розподіляються пропорційно на статтю витрати на проведення рекламної компанії – 40% та Інші витрати – 60%.

Таблиця 6.6 Форма бюджету витрат на реалізацію продукції (грн.)					
Показники	Січень	Лютий	Березень	За квартал	За рік
1	2	3	4	5	6
Витрати на проведення рекламної компанії					
Інші витрати, пов'язані із реалізацією продукції					
Всього витрат на реалізацію продукції					

6.1. Сформувані бюджет адміністративних витрат (Таблиця 6.7).

Адміністративні витрати плануються кожного місяця у сумі рівній 3% від планової собівартості реалізованої продукції і розподіляються пропорційно на статтю Заробітна плата апарату управління – 60% та Інші витрати – 40% .

Показники	Січень	Лютий	Березень	За квартал	За рік
1	2	3	4	5	6
Заробітна плата апарату управління					
Інші витрати, пов'язані із здійсненням управлінської діяльності					
Всього					

7.1. Сформувані бюджет собівартості реалізованої продукції (таблиця 6.8)

Таблиця 6.8 Бюджет собівартості реалізованої продукції (грн.)		
<i>Статті витрат</i>	<i>На 1-цю пр.-і</i>	<i>Всього за рік</i>
Змінні витрати на одиницю продукції :		
Матеріальні витрати, грн.		
Заробітна плата основних працівників, грн.		
Змінні загальновиробничі витрати, грн.		
Виробнича собівартість одиниці продукції (метод часткової собівартості), грн.		
Адміністративні витрати		
Витрати на реалізацію продукції		
Собівартість реалізованої продукції		

Тема практичного заняття 7.1 «Розрахунок показників бюджету доходів і видатків»

Окремим видом бюджетування є складання фінансового плану, у якому знаходиться відображення рух усіх фінансових ресурсів підприємства, які надходять до нього і витрачаються у відповідних напрямках.

Для державних підприємств з 2001 року запропоновано обов'язкове складання річного фінансового плану, який використовується органами управління в процесі контролю за діяльністю підприємств.

Розробка фінансового плану є заключним етапом бюджетування. Для його складання необхідно зробити всі розрахунки фінансових ресурсів, а саме:

- план прибутку, його використання;
- план надходження і використання амортизаційних відрахувань;
- розрахунок планового прибутку нормативу внесених оборотних коштів і джерел його покриття;
- розрахунок обсягу і джерел інвестицій;
- розрахунок надходження ПДВ і його сплати до бюджету та інші.

Крім того, необхідно зробити розрахунки планових обсягів валових доходів і валових витрат для визначення суми прибутку, яка має бути сплачена до бюджету у вигляді податку на прибуток.

Обов'язкова форма фінансового плану пристосована для відображення обсягів і спрямування лише окремих фінансових ресурсів і грошових потоків у планованому році з метою забезпечення потреб функціонування підприємств, і в першу чергу – виконання його зобов'язань щодо сплати податків та обов'язкових платежів.

Наведемо фінансовий план державного лісгоспу (таблиця 7.1) за обов'язковою для державних підприємств формою (за такою формою складання фінансового плану рекомендоване й для всіх інших підприємств).

Обов'язкова форма фінансового плану пристосована для відображення обсягів і спрямування лише окремих фінансових ресурсів і грошових потоків у планованому році з метою забезпечення потреб функціонування підприємства, у першу чергу – виконання його зобов'язань щодо сплати податків та обов'язкових платежів.

Проте в цьому документі немає інформації про надходження і використання фінансових ресурсів. Більш ефективним і корисним щодо управління фінансовими ресурсами для підприємства будь-якої форми власності є фінансовий план, який складається у формі бюджету доходів і видатків на планований період.

Таблиця 7.1. Фінансовий план (тис. грн.)

Показники	Код рядка	Планований рік, усього	У тому числі за кварталами			
			I	II	III	IV
<i>I. Джерела формування та надходження коштів</i>						
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	010	959	225	240	240	254
Нерозподілений прибуток минулих періодів	020	30	30			
Амортизаційні відрахування	030	247	68	64	58	57
Довгострокові кредити	040	200		100	100	
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	050					
	060					
Короткострокові кредити банків	070	660	120	200	250	90
Суми авансів, отриманих від поставок продукції	080	1900	500	500	500	400
Векселі видані	090					
Товари, отримані на умовах відстрочки платежу	100					
Цільове фінансування і цільові надходження	110		230	120	110	
Інші джерела	120					
<i>II. Приріст активів підприємства</i>						
Капітальні інвестиції, усього	130	769	222	240	238	69
в тому числі: капітальне будівництво	131	380	112	140	128	
придбання основних засобів	132	349	90	100	110	49
придбання інших необоротних активів	133	40	20			20
Модернізація основних засобів	140	150			100	50
Довгострокові фінансові інвестиції	150					
Приріст оборотних активів підприємства	160	110	-50	40	100	20
Поточні фінансові інвестиції	170					
Інші витрати	180					
<i>III. Повернення залучених коштів</i>						
Повернення залучених коштів, усього	190	820	160	220	220	220
в тому числі:						
довгострокові кредити банків	191	80	20	20	20	20
короткострокові кредити банків	192	740	140	200	200	200
<i>IV. Витрати, пов'язані з внесенням обов'язкових платежів до бюджету</i>						
Сплати поточних податків та обов'язкових платежів	200	729	170	180	180	189
в тому числі: податок на прибуток	201	288	67	72	72	77
інші податки та обов'язкові платежі	202	431	103	108	108	112
Внески до державних цільових фондів	210	189	44	48	48	49

Приведемо бюджет доходів і видатків (таблиця 7.2) акціонерного товариства (наприклад, меблевої фабрики).

Таблиця 7.2. Бюджет доходів і видатків акціонерного товариства

Розділи і статті бюджету		Всього на рік	В тому числі за квартал			
			I	II	III	IV
1		2	3	4	5	6
I. Доходи й надходження						
1.	Прибуток від звичайної діяльності	959	225	240	240	254
2.	Зменшення(+), збільшення(-) нерозподіленого прибутку на кінець року	+30	+118	+21	-30	-79
3.	Зменшення(+), збільшення(-) відстрочених податкових зобов'язань	-	-	-	-	-
4.	Амортизаційні відрахування	247	68	64	58	57
5.	Цільове фінансування капіталовкладень	120			120	
6.	Прибуток від зниження вартості будівельно-монтажних робіт	14			4	10
7.	Мобілізація внутрішніх ресурсів у капітальному будівництві	4	1	1	1	1
8.	Надходження коштів від батьків на утримання дітей у садках	22	5	5	6	6
9.	Інші джерела фінансування капіталовкладень	-	-	-	-	-
10.	Податок на додану вартість, що надходить у склад виручки від реалізації	780	175	190	205	210
11.	Акцизний збір	-	-	-	-	-
11.	Довготерміновий кредит банків	200		100	100	
12.	Інші (позабанківські) позики	-	-	-	-	-
	<i>Разом доходи і надходження</i>	2356	592	621	704	439
II. Видатки та відрахування						
14.	Капітальні вкладення у виробничі об'єкти - всього	769	186	192	303	88
	в тому числі за рахунок:					
	а) власного прибутку	147	80	27	20	20
	б) інших джерел	622	106	165	283	68
15.	Приріст нормативу власних обігових коштів - всього	50			25	25
	в тому числі за рахунок прибутку	50			25	25
16.	Витрати на виробничий розвиток (крім капіталовкладень)	78	7	10	44	17
17.	Витрати на соціальний розвиток	30	7	7	8	8
18.	Дивіденди і інші форми матеріального заохочення	260	150	110		
19.	Платежі вищому органу управління	16	4	4	4	4
20.	Благодійні внески	12	3	3	3	3
21.	Видатки на утримання дитячого дошкільного закладу (бюджетна дотація і кошти батьків)	132	33	33	33	33
22.	Сплата боргів за довготерміновими кредитами	80	20	20	20	20
23.	Збільшення(+), зменшення(-) суми відстрочених податкових активів на кінець року	-37	-37	-	-	-
24.	Податок на додану вартість, що сплачується при придбанні товарів	406	93	104	108	101
	в тому числі що не включається до складу податкового кредиту	28	7	5	12	4
25.	Інші витрати	-	-	-	-	-
	<i>Разом видатки та відрахування</i>	1796	466	83	548	299

Продовження табл.7.2

1		2	3	4	5	6
III. Платежі в бюджет						
26.	Податок на прибуток	288	67	72	72	77
27.	Податок на додану вартість	402	89	91	109	113
28.	Акцизний збір	-	-	-	-	-
	<i>Разом платежі в бюджет</i>	690	156	163	181	190
IV. Асигнування з бюджету						
29.	На утримання дитячого дошкільного закладу	110	30	25	25	30
30.	На інші цілі					
	Перевищення платежів у бюджет над асигнуваннями з бюджету	580	126	138	156	160

Як правило, баланс доходів і видатків складається зі збалансованих між собою чотирьох розділів:

- I. Доходи і надходження коштів
- II. Витрати і відрахування
- III. Платежі в бюджет
- IV. Асигнування з бюджету

У першому розділі згруповані всі джерела надходжень фінансових ресурсів – прибуток від виробничо-господарської діяльності, амортизаційні відрахування, які у складі виручки надходять підприємству і використовуються для фінансування капіталовкладень для відновлення та реконструкції основних засобів.

До складу ресурсів, що надходять підприємству, включають ПДВ. Це зумовлено тим, що одержаний у складі виручки від реалізації ПДВ має бути повністю перерахований до бюджету, але за вирахуванням видатків на оплату ПДВ, сплаченого підприємством покупцям матеріальних ресурсів (тих, що витрачені на виробництво продукції і згідно з законодавством включається до складу валових витрат)

У другому розділі зібрані всі видатки, джерела фінансування яких визначені у першому і четвертому розділах.

Третій і четвертий розділи містять платежі підприємства у державний бюджет і асигнування з бюджету.

Задача 7.1.1. Розрахунок доходів та надходжень до бюджету

Визначити показники розділу I бюджету доходів і видатків «Доходи і надходження» за даними, приведеними в таблиці 7.1. Розрахунок розділу 1 «Доходи і надходження» до задачі 7.1.1 проводиться за такою формою:

Розділ, показники	Всього,сума
1.Доходи і надходження	
1.1. Прибуток від звичайної діяльності	
1.2. Амортизаційні відрахування	
1.3. ПДВ, що надходить у складі виручки від реалізації	
1.4. Акцизний збір	
1.5. Довготермінові кредити	
Разом доходів і надходжень	

Задача 7.1.2. Розрахунок видатків та відрахувань до бюджету

Визначити показники розділу II бюджету доходів і видатків «Видатки і відрахування» за вихідними даними таблиці та за умови, що 50% вкладень покривається за рахунок власного прибутку, а 50% за рахунок довготермінового кредиту; приріст нормативу власних оборотних коштів – 25% від чистого прибутку; витрати на соціальний розвиток – 10% від прибутку; дивіденди і інші форми матеріального заохочення – інша частина прибутку. Податок на додану вартість, що сплачується при придбанні товарів береться від приросту нормативу власних оборотних коштів. Сплата боргів за довготерміновими кредитами (12% за кредит). Вихідні дані наведені в таблиці 7.3. Розрахунок розділу 2 «Витрати і відрахування» до задачі 7.1.2 проводиться за такою формою:

Розділ, показники	Всього, сума
2. Витрати і відрахування	
2.1. Капітальні вкладення у виробничі об'єкти - всього в т. ч. за рахунок	
а) власного капіталу	
б) інших джерел	
2.2. Приріст нормативу власних оборотних коштів за рахунок власного прибутку	
2.3. Витрати на соціальний розвиток	
2.4. Дивіденди та інші форми матеріального заохочення	
2.5. ПДВ, що сплачується при придбанні товарів	
2.6 Сплата боргів за довготерміновими кредитами	
Разом видатків та відрахувань	

Таблиця 7.3 «Баланс доходів і видатків»

Варіант	Задача № 7.1.1						Задача № 7.1.2			
	Дохід (виторг) від РП	Собівартість РП	Інші операційні доходи	Адміністративні витрати	Витрати на збут	Інші операційні витрати	Довготерміновий кредит, тис.грн.	Вартість основних засобів, тис.грн.	Середній відсоток амортизаційних відрахувань	Сума капітальних вкладень, тис.грн.
1	1980	1640	194	125	33	160	104	590	8	115
2	1760	1380	162	135	19	70	112	710	7	125
3	1630	1270	130	140	28	115	116	620	8	130
4	1980	1630	155	150	42	120	124	720	7	140
5	2130	1470	168	160	28	150	132	720	9	150
6	1670	1400	140	165	18	90	136	500	7	155
7	1580	1320	139	170	15	120	140	500	8	160
8	1950	1780	250	180	43	125	148	710	7	115
9	1973	1520	195	125	17	175	156	610	9	125
10	1720	1610	235	130	33	150	160	1150	7	130
11	2670	2200	295	135	31	154	164	730	8	135
12	1740	1270	250	145	28	125	172	680	7	145
13	1580	1320	198	155	42	175	180	670	9	155
14	2130	1470	176	160	43	150	184	740	7	160
15	2670	2200	390	170	18	260	192	490	9	135
16	1973	1520	280	175	15	179	196	550	7	140
17	1835	1610	208	180	21	180	200	680	8	145
18	2670	2200	320	120	43	190	204	590	9	150
19	1670	1400	250	125	38	125	208	620	7	155
20	1740	1270	250	130	28	173	212	770	8	160

ТЕМА 8. УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Практичне заняття 8.1. Збалансування обсягів грошових потоків підприємства

Економічна сутність і класифікація грошових потоків підприємства

Грошовий потік підприємства є сукупністю розподілених за окремими інтервалами певного періоду часу надходжень і виплат коштів, що генеруються в результаті здійснення його господарської, тобто операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, рух яких пов'язаний із факторами часу, ризику та ліквідності.

Грошові потоки безпосередньо пов'язані з рухом коштів на підприємстві, який відображає надходження в розпорядження підприємства коштів та їх еквівалентів і їх використання. При цьому грошові потоки розглядаються як

основа самофінансування – покриття потреби підприємства в капіталі за рахунок внутрішніх джерел.

Виникнення та формування грошових потоків при здійсненні господарських операцій у рамках реалізації операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства є результатом сукупності фінансово-економічних відносин, а тому має певні ознаки.

По перше, рух грошових коштів здійснюється у зв'язку з виконанням договірних зобов'язань між суб'єктами господарювання в межах виконання відповідних господарських угод.

По друге, особливості господарських операцій підприємства дають змогу визначати рух коштів за видами грошових потоків.

Класифікація грошових потоків підприємства здійснюється за наступними основними ознаками [5, с.519].

1. За масштабами обслуговування господарського процесу виділяють такі види грошових потоків:

- *грошовий потік по підприємству в цілому;*
- *грошовий потік по окремих структурних підрозділах (центрах відповідальності) підприємства;*
- *грошовий потік по окремих господарських операціях.*

2. За видами господарської діяльності, відповідно до міжнародних стандартів обліку, виділяють такі види грошових потоків:

- *грошовий потік з операційної діяльності.* Він характеризується грошовими виплатами постачальникам сировини та матеріалів; стороннім виконавцям окремих видів послуг, що забезпечують операційну діяльність; заробітної плати персоналу, який зайнятий у операційному процесі і здійснює управління цим процесом; податкових платежів підприємства в бюджети всіх рівнів і до позабюджетних фондів; іншими виплатами, пов'язаними зі здійсненням операційного процесу.

- *грошовий потік з інвестиційної діяльності.* Він характеризує платежі й надходження коштів, пов'язані зі здійсненням реального та фінансового інвестування, продажем вибуваючих основних засобів і нематеріальних активів, ротацією довгострокових фінансових інструментів інвестиційного портфеля та інші аналогічні потоки коштів, що обслуговують інвестиційну діяльність підприємства;

- *грошовий потік з фінансової діяльності.* Він характеризує надходження й виплати коштів, що пов'язані із залученням додаткового акціонерного та пайового капіталу, отриманням довгострокових і короткострокових кредитів та позик, сплатою в грошовій формі дивідендів і відсотків за вкладками власників, і деякі

інші грошові потоки, пов'язані зі здійсненням зовнішнього фінансування господарської діяльності підприємства.

3. За спрямованістю руху грошових коштів виділяють два основних види грошових потоків:

- *позитивний грошовий потік*, що характеризує сукупність надходжень коштів на підприємство від усіх видів господарських операцій;
- *від'ємний грошовий потік*, що характеризує сукупність виплат коштів підприємством у процесі здійснення всіх видів його господарських операцій.

4. За варіативністю спрямованості руху грошових коштів розрізняють такі види грошових потоків:

- *стандартний грошовий потік*. Він характеризує такий вид грошового потоку, в якому його спрямованість змінюється не більше одного разу (починаючи або завершуючи його). Прикладом такого виду грошового потоку є інвестування капіталу в довгострокову облігацію (якщо за нею не передбачається реінвестування доходу в придбання аналогічних фінансових інструментів);
- *нестандартний грошовий потік*. Він характеризує такий вид грошового потоку, в якому його спрямованість змінюється більше одного разу. Прикладом такого виду грошового потоку є інвестування капіталу в портфель фінансових інструментів із постійним реінвестуванням отриманого доходу в подальше його розширення.

5. За методом обчислення обсягу виділяють такі види грошових потоків підприємства:

- *валовий грошовий потік*. Він характеризує всю сукупність надходжень або витрат коштів у певному періоді часу в розрізі окремих його інтервалів;
- *чистий грошовий потік*. Він характеризує різницю між позитивним і від'ємним грошовими потоками (між надходженням і витратою коштів) у певному періоді часу в розрізі окремих його інтервалів. Розрахунок чистого грошового потоку по підприємству в цілому, його окремих структурних підрозділах (центрах відповідальності), різних видах господарської діяльності або окремих господарських операціях здійснюється за формулою:

$$\text{ЧГП} = \text{ПГП} - \text{ВГП}, \quad (8.1)$$

де *ЧГП* – сума чистого грошового потоку в зазначеному періоді часу;

ПГП – сума позитивного грошового потоку (надходжень грошових коштів) у даному періоді часу;

ВГП – сума від'ємного грошового потоку (витрат грошових коштів) у даному періоді часу.

6. За характером грошового потоку стосовно підприємства розрізняють такі два його види:

- *внутрішній грошовий потік*. Він характеризує сукупність надходження й витрати коштів у рамках підприємства. Ці надходження та витрати пов'язані з операціями, обумовленими грошовими відносинами підприємства з персоналом, засновниками (акціонерами), дочірніми структурними підрозділами тощо;

- *зовнішній грошовий потік*. Цей вид грошового потоку обслуговує операції підприємства, пов'язані з його грошовими відносинами з господарськими партнерами (постачальниками сировини та матеріалів, покупцями продукції, комерційними банками, страховими компаніями та ін.) і державними органами (податковими органами, митними службами, арбітражним судом тощо). Обсяг цього виду грошового потоку становить переважну частину сукупного грошового потоку підприємства.

7. За рівнем достатності обсягу виділяють такі види грошових потоків підприємства:

- *надлишковий грошовий потік*. Це такий грошовий потік, коли надходження коштів значно перевищують реальну потребу підприємства в їх цілеспрямованому витрачанні.

- *дефіцитний грошовий потік*. Це такий грошовий потік, коли надходження коштів істотно нижчі за реальні потреби підприємства в їх цілеспрямованому витрачанні.

8. За рівнем збалансованості обсягів взаємопов'язаних грошових потоків розрізняють два їх види:

- *збалансований грошовий потік*. Він характеризує такий вид сукупного грошового потоку з окремої господарської операції, структурного підрозділу (центру відповідальності) або по підприємству в цілому, за яким забезпечено збалансованість між обсягами позитивного і від'ємного їх видів (з урахуванням передбаченого приросту запасу грошових коштів). Балансовий зв'язок між окремими видами грошових потоків у цьому випадку має такий вигляд:

$$\text{ППП} = \text{ВГП} + \Delta\text{ЗГК}, \quad (8.2)$$

де *ППП* – сума позитивного грошового потоку (надходження коштів) у даному періоді часу;

ВГП – сума від'ємного грошового потоку (витрачання грошових коштів) у даному періоді часу;

ΔЗГК – передбачений приріст суми запасу грошових коштів у даному періоді часу.

- *незбалансований грошовий потік*. Він характеризує такий вид сукупного грошового потоку з окремої господарської операції, структурного підрозділу (центру відповідальності) або по підприємству в цілому, за яким розглянутий вище передбачений балансовий зв'язок не забезпечується. В рамках підприємства

в цілому незбалансованим є як дефіцитний, так і надмірний сукупний грошовий потік.

9. За періодом часу виділяють два основних види грошового потоку:

- *короткостроковий грошовий потік*. Він характеризує такий грошовий потік, за яким період від початку грошових надходжень або виплат до повного їх завершення не перевищує одного року;

- *довгостроковий грошовий потік*. Він характеризує такий грошовий потік, за яким період від початку грошових надходжень або виплат до повного їх завершення перевищує один рік.

10. За формами використання грошових коштів розрізняють наступні види грошового потоку:

- *готівковий грошовий потік*. Він характеризує ту частину сукупного грошового потоку підприємства, яка обслуговується безпосередньо готівкою (банкнотами, білетами державної скарбниці, розмінною монетою). Готівковий грошовий потік підприємства є складовою частиною готівкового обігу країни;

- *безготівковий грошовий потік*. Він характеризує ту частину сукупного грошового потоку підприємства, яка обслуговується різноманітними кредитними та депозитними інструментами фінансового ринку (чеками, кредитними картками, векселями, банківськими депозитами тощо).

11. За видом використовуваної валюти виділяють такі грошові потоки підприємства:

- *грошовий потік у національній валюті*. Він характеризує грошовий потік, який обслуговується грошима, емітованими відповідними державними органами даної країни;

- *грошовий потік у іноземній валюті*. Він характеризує грошовий потік, який обслуговується валютою інших країн. На підприємстві такий грошовий потік пов'язаний, як правило, зі здійсненням зовнішньоекономічних господарських операцій.

12. За можливістю регулювання у процесі управління виділяють:

- *грошовий потік, що піддається регулюванню*. Це такий вид грошового потоку, який може бути змінено в часі або за обсягом (за умови доцільності такої зміни в ході господарської діяльності). Прикладом такого виду грошового потоку є продаж продукції підприємства в кредит, емісія акцій чи облігацій та ін.;

- *грошовий потік, що не піддається регулюванню*. Це такий вид детермінованого грошового потоку, який не може бути змінено в часі або за обсягом менеджерами підприємства без негативних наслідків для кінцевих результатів його господарської діяльності. Прикладом такого виду грошового потоку є податкові платежі підприємства, платежі з обслуговування та повернення його боргу (якщо кредиторами не здійснена його реструктуризація) та ін.

13. За можливістю забезпечення платоспроможності розрізняють два види грошових потоків підприємства:

- *ліквідний грошовий потік*. Це такий вид грошового потоку підприємства, за яким співвідношення позитивного та від'ємного його видів дорівнює або перевищує одиницю в кожному інтервалі зазначеного періоду часу, тобто дотримується умова:

$$\frac{\text{ПП}}{\text{ВПП}} \geq 1, \quad (8.3)$$

де *ПП* – сума валового позитивного грошового потоку підприємства в кожному з інтервалів зазначеного періоду часу;

ВПП – сума валового від'ємного грошового потоку підприємства в кожному з інтервалів зазначеного періоду часу.

- *неліквідний грошовий потік*. Це такий вид грошового потоку підприємства, за яким співвідношення позитивного та від'ємного його видів менше за одиницю в окремих інтервалах зазначеного періоду часу (й по періоду в цілому), тобто дотримується умова:

$$\frac{\text{ПП}_0}{\text{ВПП}_0} < 1, \quad (8.4)$$

де *ПП₀* – сума валового позитивного грошового потоку підприємства в окремих інтервалах зазначеного періоду часу;

ВПП₀ – сума валового від'ємного грошового потоку підприємства в окремих інтервалах зазначеного періоду часу.

14. За методом оцінки в часі виділяють наступні види грошового потоку:

- *теперішній грошовий потік*. Він характеризує грошовий потік підприємства як єдину порівняльну його величину, приведену за вартістю до теперішнього моменту часу;

- *майбутній грошовий потік*. Він характеризує грошовий потік підприємства як єдину порівняльну його величину, приведену за вартістю до конкретного майбутнього моменту часу.

15. За безперервністю формування в певному періоді розрізняють такі види грошових потоків підприємства:

- *регулярний грошовий потік*. Це потік надходження або витрати коштів за окремими господарськими операціями (грошовими потоками одного виду), який у певному періоді часу здійснюється постійно за окремими інтервалами цього періоду.

- *дискретний (нерегулярний) грошовий потік*. Він характеризує надходження або витрати коштів, пов'язані зі здійсненням одиничних господарських операцій підприємства в певному періоді часу.

16. За законністю здійснення виділяють такі види грошового потоку підприємства:

- *легальний грошовий потік*. Він характеризує надходження та виплати коштів, які повністю відповідають чинним у країні правовим нормам;
- *тіньовий грошовий потік*. Він характеризує надходження та виплати коштів, здійснювані з порушеннями чинних у країні правових норм і пов'язані з ухиленням від оподаткування.

Напрями та методи оптимізації грошових потоків підприємства

Одним із найважливіших і водночас найскладніших етапів управління грошовими потоками підприємства є їх оптимізація. **Оптимізація грошових потоків** є процесом вибору якнайкращих форм їх організації на підприємстві з урахуванням умов та особливостей здійснення його господарської діяльності.

Основними напрямками оптимізації грошових потоків підприємства є такі (рис. 8.1).

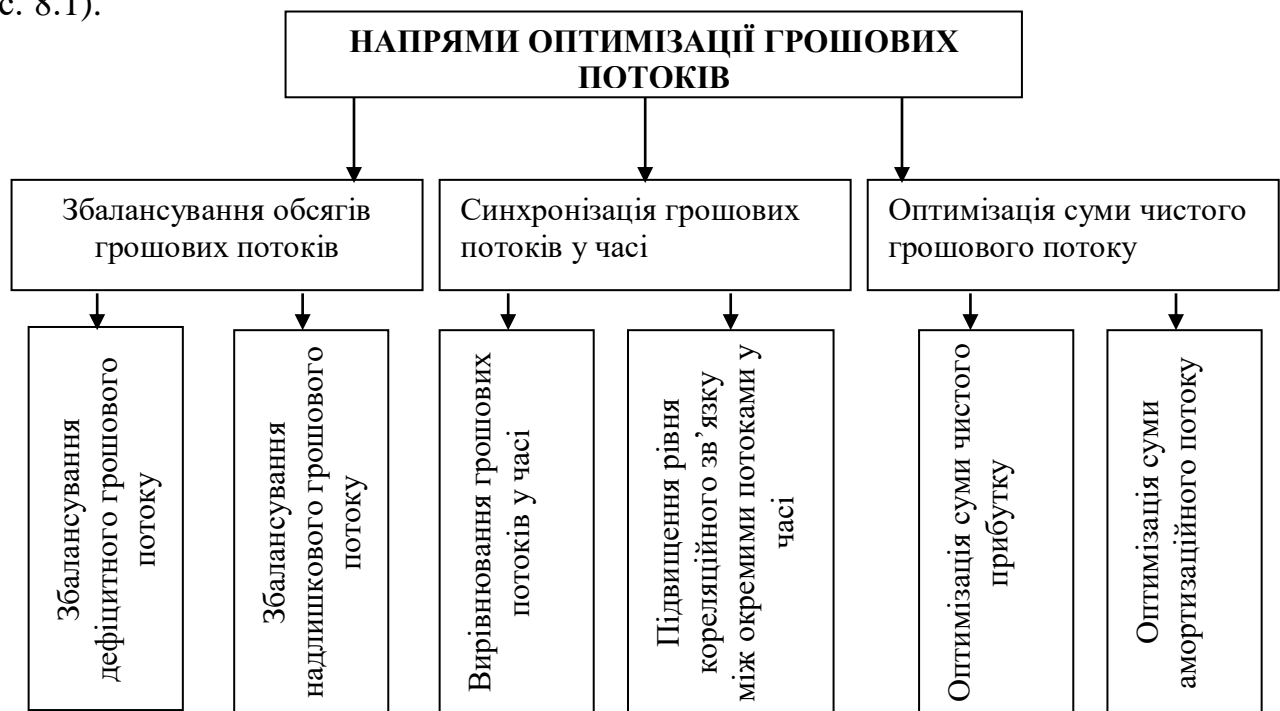

Рис. 8.1. **Основні напрями оптимізації грошових потоків підприємства**

У залежності від напрямів оптимізації грошових потоків підприємства, що розглядаються, диференціюються й конкретні методи її здійснення.

1. Методи збалансування обсягів грошових потоків підприємства спрямовані на забезпечення необхідної пропорційності суми позитивного та від'ємного їх видів.

Основним методичним інструментарієм цього процесу виступають:

- балансовий метод;
- метод техніко-економічних розрахунків[5, с.552].

Критерієм збалансованості обсягів грошових потоків підприємства є наступне рівняння:

$$Пгп = Вгп + Чгп, \quad (8.5)$$

де $Пгп$ – сума планованого позитивного грошового потоку підприємства;

$Вгп$ – сума планованого від'ємного грошового потоку підприємства;

$Чгп$ – сума планованого чистого грошового потоку.

На результати господарської діяльності підприємства негативно впливають як дефіцитний, так і надмірний грошові потоки.

Негативні наслідки дефіцитного грошового потоку проявляються у зниженні ліквідності та рівня платоспроможності підприємства, зростанні простроченої кредиторської заборгованості постачальникам, підвищенні частки простроченої заборгованості за отриманими фінансовими кредитами, затримках виплати заробітної плати, зростанні тривалості фінансового циклу, що призводить до зниження рентабельності використання власного капіталу та активів підприємства.

Негативні наслідки надлишкового грошового потоку проявляються у втраті через інфляцію реальної вартості тимчасово невикористовуваних коштів, втраті потенційного доходу від невживаної частини грошових активів у сфері короткострокового їх інвестування, що зрештою також негативно позначається на рівні рентабельності активів і власного капіталу підприємства.

Методи збалансування дефіцитного грошового потоку спрямовані на забезпечення зростання обсягу позитивного і зниження обсягу від'ємного їх видів.

Зростання обсягу позитивного грошового потоку в перспективному періоді може бути досягнуто за рахунок:

- залучення стратегічних інвесторів із метою збільшення обсягу власного капіталу;
- додаткової емісії акцій;
- залучення довгострокових фінансових кредитів;
- продажу частини (або всього обсягу) фінансових інструментів інвестування;
- продажу (або надання в оренду) невикористовуваних видів основних засобів.

Зниження обсягу негативного грошового потоку в перспективному періоді може бути досягнуто за рахунок:

- скорочення обсягу та складу реальних інвестиційних програм;
- відмови від фінансового інвестування;
- зниження суми постійних витрат підприємства.

Методи збалансування надлишкового грошового потоку підприємства пов'язані із забезпеченням зростання його інвестиційної активності. У системі цих методів може бути використано:

- збільшення масштабів розширеного відтворення операційних необоротних активів;
- прискорення періоду розробки реальних інвестиційних проектів і початку їх реалізації;
- здійснення регіональної диверсифікації операційної діяльності підприємства;
- активне формування портфеля фінансових інвестицій;
- дострокове погашення довгострокових фінансових кредитів.

Задача 8.1.1. Збалансування обсягів грошових потоків підприємства

Розрахувати суму планованого чистого грошового потоку, суму планованого позитивного грошового потоку (надходжень грошових коштів) у даному періоді часу, суму планованого від'ємного грошового потоку підприємства та ліквідність грошових потоків підприємства.

Розрахунок проводити за вихідними даними та результатами задач 7.1.1 і 7.1.2. При розрахунку використовувати формули 8.1; 8.3 або 8.4.

ТЕМА 9. ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ПІДПРИЄМСТВА

Практичне заняття 9.1. Діагностика показників фінансової стабільності, платоспроможності та прибутковості підприємства

Діагностика фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності

Показники фінансової стійкості підприємства та їх оцінка

Для підприємств, які працюють в умовах розвинутих ринкових відносин, нормальним явищем, що забезпечує достатньо стабільний стан фінансів для інвесторів і кредиторів, вважається відношення власного капіталу до його загальної суми на рівні 60%. У цьому разі ризик кредиторів зводиться до мінімуму, оскільки, продавши майно, сформоване за рахунок власного капіталу, підприємство зможе погасити свої боргові зобов'язання.

Відношення власних джерел коштів (*ВК*) до їх загальної суми (*ЗК*) називають **коефіцієнтом фінансової незалежності (автономності) (*Кф.н.*)**.

$$K_{ф.н.} = \frac{ВК}{ЗК(\text{Валюта балансу})}. \quad (9.1)$$

Цей коефіцієнт є одним з важливих показників, що характеризують ринкову стійкість підприємства. Теоретичне значення *Кф.н.* – не менше 0,5.

На практиці питання оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не вирішується однозначно. Кожне підприємство визначає його у взаємозв'язку зі структурою основного й оборотного капіталу, швидкістю оборотності оборотних коштів та інших показників.

Іншими показниками, які характеризують ринкову стійкість підприємства, є:

- коефіцієнт фінансової стійкості;
- коефіцієнт фінансової залежності;

- коефіцієнт фінансового ризику, або плече фінансового важеля.

Коефіцієнт фінансової стійкості (Кф.с.) відрізняється від коефіцієнта незалежності тим, що при його визначенні до власних коштів додаються довгострокові позикові кошти (ДПК):

$$\text{Кф.с.} = \frac{\text{ВК} + \text{ДПК}}{\text{ЗК(Валюта балансу)}} \quad (9.2)$$

Цей коефіцієнт показує питому вагу в загальній вартості майна всіх джерел коштів, які підприємство може використати без втрат для кредиторів. Він обмежує вкладення короткострокових позичених коштів тільки тими активами, які легко реалізуються і швидко повертаються в грошову форму.

Коефіцієнт фінансової залежності (Кф.з.) – це відношення позикового капіталу(ПК) до загального

$$\text{Кф.з.} = \frac{\text{ПК}}{\text{ЗК(Валюта балансу)}}. \quad (9.3)$$

Він характеризує залежність діяльності підприємства від позикового капіталу. Оптимальним значенням цього коефіцієнта вважається 0,4 (40 %).

Плеche фінансового важеля, або коефіцієнт фінансового ризику (Кф.р.), – це відношення позикового капіталу до власного

$$\text{Кф.р.} = \frac{\text{ПК}}{\text{ВК}}. \quad (9.4)$$

Це – найвагомійший показник, який свідчить про фінансову незалежність (автономність) підприємства від залучення позикових коштів. Він показує, скільки позикових коштів залучає підприємство на 1 грн. власного капіталу. Оптимальне значення Кф.р. – 0,3 - 0,5. Критичним значенням цього коефіцієнта вважається одиниця.

Аналіз показників ринкової стійкості проводиться методом порівняння їх значень на кінець періоду, що аналізується, з його початком.

Характеризуючи структуру джерел коштів підприємства, поряд з коефіцієнтами незалежності, фінансової стійкості, фінансового ризику (плече фінансового важеля) необхідно визначити та дати оцінку частковим показникам, які відображають різні тенденції в зміні структури окремих груп джерел.

До показників структури капіталу належить *коефіцієнт залежності підприємства від довгострокових зобов'язань* (якщо вони є, бо у нас мало фінансових установ – банків, які хочуть їх надавати).

Коефіцієнт довготермінового залучення позикових коштів (Кд.з.) – це відношення довгострокових кредитів і позикових коштів (ДПК) до суми джерел

власних коштів підприємства:

$$\text{Кд.з.} = \frac{\text{ДПК}}{\text{ВК}}. \quad (9.5)$$

Зростання коефіцієнта залежності підприємства від довгострокових зобов'язань є свідченням посилення фінансової стабільності, оскільки вказує на тривалий фінансовий потенціал підприємства і можливості маневрування ресурсами.

Задача 9.1.1 Аналіз показників фінансової стабільності

Визначити показники фінансової стабільності лісопильного заводу, а саме:

1. коефіцієнт фінансової незалежності (автономності);
2. коефіцієнт фінансової стійкості;
3. коефіцієнт фінансової залежності;
4. коефіцієнт фінансового ризику (плече фінансового важеля);
5. коефіцієнт залежності підприємства від довгострокових зобов'язань.

Дати їм оцінку на початок та кінець року. Вихідні дані для розрахунку показників приведені в таблиці 9.1.

Таблиця 9.1 «Діагностика фінансової стабільності підприємства»

Варіант	Власний капітал (рІ ПБ)		Довгострокові зобов'язання (рІІ ПБ)		Поточні зобов'язання (рІІІ ПБ)	
	на початок року	на кінець року	на початок року	на кінець року	на початок року	на кінець року
1	329,6	405,3	51,2	48,6	579,6	627,1
2	395,4	451,7	51,3	45,1	645,7	771,4
3	468,1	535,9	49,5	47,4	811,2	865,4
4	377,4	398,1	45,7	39,4	598,6	750,2
5	449,3	521,7	50,7	47,3	727,9	895,7
6	296,3	317,6	49,5	47,0	621,0	670,4
7	479,2	527,4	50,2	45,9	823,4	854,9
8	382,7	473,4	50,0	43,7	603,7	752,3
9	471,7	551,4	50,4	46,9	739,6	811,7
10	329,70	395,60	47,3	45,2	622,1	691,9
11	472,9	505,4	51,0	48,5	629,7	705,9
12	429,7	497,3	49,7	48,1	727,3	802,8
13	395,3	468,2	50,0	43,7	609,9	762,1
14	349,7	403,8	49,3	45,9	693,5	784,2
15	329,7	407,1	49,3	42,8	567,3	620,4
16	384,2	471,9	50,4	48,1	705,3	815,7
17	427,9	505,1	52,0	50,4	857,5	891,4
18	382,0	456,3	50,0	43,7	603,7	752,3
19	378,0	403,8	45,7	39,4	598,7	750,1
20	349,7	403,4	50,4	45,1	693,9	785,4

Показники платоспроможності та ліквідності підприємства

У ринковій економіці існує ймовірність ліквідації підприємства унаслідок його банкрутства, тому одним з найважливіших показників фінансово-економічного стану є ліквідність.

Для проведення діагностики ліквідності підприємства розраховуємо та аналізуємо основні показники ліквідності. Їх застосовують для оцінки можливостей підприємства виконувати свої короткострокові зобов'язання.

Показники ліквідності дають уявлення про платоспроможність підприємства не тільки на конкретну дату, а й на випадок надзвичайних ситуацій.

Ліквідність підприємства можна оперативним чином визначити за допомогою коефіцієнтів ліквідності. Коефіцієнти ліквідності можуть бути різними за назвою, але за змістом переважно однакові, як на українських підприємствах, так і в закордонних фірмах та компаніях.

Перший показник, який ми розраховуємо при проведенні діагностики ліквідності є ***коефіцієнт покриття*** – дає загальну оцінку платоспроможності підприємства. Він виявляє, скільки гривень поточних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань. Отже, якщо поточні активи перевищують поточні зобов'язання, підприємство вважається ліквідним. Розмір перевищення задається коефіцієнтом покриття.

Другий показник, який ми використовуємо в діагностиці ліквідності підприємства є ***коефіцієнт швидкої ліквідності*** – за своєю сутністю аналогічний коефіцієнту покриття, проте при його визначенні враховуються не всі поточні активи: з розрахунку виключається найменш ліквідна частина активів – виробничі запаси. «Розумним» коефіцієнтом швидкої ліквідності є співвідношення 1:1.

І третій показник, який ми використали при діагностиці ліквідності є ***коефіцієнт абсолютної ліквідності*** – показує, яка частина короткострокових позикових зобов'язань може бути за необхідності погашена негайно. Теоретично прийнятним значенням коефіцієнта абсолютної ліквідності є 0,7-0,8. В дійсності фактичні середні значення коефіцієнтів ліквідності бувають значно нижчими. Однак за цими показниками не можна негайно робити негативні висновки щодо можливості підприємства одночасно погасити всі свої борги, адже малоімовірно, що усі кредитори підприємства водночас поставили йому свої боргові вимоги.

Отже, можна зробити висновок, що ліквідність – це спроможність будь-якого з активів трансформуватися в грошові кошти, а рівень ліквідності визначається тривалістю періоду, впродовж якого ця трансформація може бути здійснена. Чим коротший цей період, тим вища ліквідність.

Слід наголосити, що ліквідність підприємства часто ототожнюють з платоспроможністю. Проте ці поняття не тотожні. Так, коефіцієнти ліквідності можуть характеризувати фінансовий стан як задовільний, але, по суті, ця оцінка

буде помилковою, якщо в поточних активах значну частку становлять неліквідні активи і короткострокова дебіторська заборгованість.

Платоспроможність означає наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за кредиторською заборгованістю, що вимагає негайного погашення.

Ознаками платоспроможності є:

- Наявність грошей у касі, на поточних рахунках.
- Відсутність простроченої кредиторської заборгованості.

Причому наявність незначних залишків грошей на поточних рахунках ще не означає, що підприємство неплатоспроможне, адже кошти на поточні рахунки можуть надійти впродовж кількох днів.

Оцінка платоспроможності здійснюється за даними балансу на основі характеристики ліквідності оборотних коштів, тобто з урахуванням часу, необхідного для перетворення їх в готівку. Отже, є три види платоспроможності підприємства: грошова, розрахункова, ліквідна, які визначаються за допомогою трьох коефіцієнтів.

Коефіцієнт грошової платоспроможності (його ще називають коефіцієнтом абсолютної ліквідності ($K_{гп}$)) визначається відношенням суми залишків за статтями коштів та їх еквівалентів ($ГК$) і поточних фінансових інвестицій ($ПФІ$) до суми залишків за непогашеними кредитами та поточної кредиторської заборгованості ($КЗ$).

$$K_{г.п.} = \frac{ГК + ПФІ}{КЗ(Поточні зобов'язання)} \quad (9.6)$$

Коефіцієнт грошової платоспроможності означає, що на звітну дату може бути погашено тільки певний відсоток короткострокових платіжних зобов'язань продавця.

Певну аналітичну цінність являє собою зіставлення з платіжними зобов'язаннями суми грошових коштів, цінних паперів і дебіторської заборгованості, разом узятих. Цим визначається друга ступінь ліквідності, яка характеризується коефіцієнтом розрахункової платоспроможності.

Коефіцієнт розрахункової (проміжної) платоспроможності ($K_{рп}$) визначається відношенням суми залишків за статтями коштів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості ($ДЗ$) до суми залишків за непогашеними короткостроковими кредитами та поточної кредиторської заборгованості.

$$K_{р.п.} = \frac{ГК + ПФІ \pm ДЗ}{КЗ(Поточні зобов'язання)} \quad (9.7)$$

Значення цього коефіцієнта на початок і кінець періоду теж порівнюють між собою. Слід зауважити, що коефіцієнт розрахункової платоспроможності

завжди значно вищий за коефіцієнт грошової платоспроможності, адже при його визначенні в чисельнику крім грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень, враховуються й інші, хоча й менш ліквідні, активи. Коефіцієнт розрахункової платоспроможності показує, що якщо на покриття платіжних зобов'язань взяти не тільки грошові кошти, а й кошти в розрахунках, готову продукцію, відвантажені товари, дебіторську заборгованість та інші активи, які реально можна реалізувати, на кінець періоду платіжні засоби на скільки відсотків покривали б платіжні зобов'язання. Це свідчить про позитивні модифікації фінансово-економічного стану підприємства.

Коефіцієнт ліквідної платоспроможності є найбільш узагальненим показником. Однак найчастіше користуються *загальним коефіцієнтом ліквідності (Клп)*, без урахування різних рівнів платоспроможності. Він визначається відношенням суми оборотних (поточних) активів (*ОА*) до суми поточних зобов'язань.

$$Кл.п. = \frac{ОА}{КЗ(Поточні зобов'язання)} \quad (9.8)$$

Підвищення рівня платоспроможності підприємства залежить від поліпшення результатів його виробничої і комерційної діяльності. Водночас надійний фінансовий стан залежить також від раціональної організації використання фінансових ресурсів.

Задача 9.1.1 Аналіз показників платоспроможності

Розрахувати показники платоспроможності (ліквідності):

- 1) Коефіцієнт грошової платоспроможності (абсолютної ліквідності);
- 2) Коефіцієнт розрахункової платоспроможності (проміжної, або термінової ліквідності);
- 3) Коефіцієнт ліквідної платоспроможності (загальної ліквідності).

Дати оцінку цим показникам на початок і кінець року.

Вихідні дані для розрахунку показників приведені в таблиці 9.2 .

Таблиця 9.2 «Діагностика платоспроможності підприємства»

Варіант	Виробничі запаси		Незавершене виробництво		Голова продукція		Товари		Дебіторська за боргова-ність за товари		Дебіторська за боргова-ність за розрахункам и		Поточні фінансові інвестиції		Грошові кошти		Поточні зобов'язання	
	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року
1	637	598	42,0	45,0	328	315	32,0	40,0	315	323	123	100	86,0	78,0	67	56	4725	512,8
2	246,8	212,1	23,9	50,7	134,2	114,3	32,7	40,8	124,2	195,3	1,3	0,3	2,9	3,7	44,7	43,1	589,2	747,3
3	535,3	493,7	42,6	45,3	318,2	305,0	73,1	54	302,1	317,7	123,7	100,5	82,8	73,7	65,7	59,2	372,4	412,4
4	225,4	300,1	25,7	15,4	141,8	120,4	32,7	40,1	228,5	260,3	1,5	0,8	2,9	3,7	85,9	97,9	632,5	745,6
5	361,1	363,4	9,6	8,3	314,6	365,0	93,1	74,6	322,4	400,6	123,6	111,8	106,8	58,9	73,7	45,2	372,2	890,2
6	156,8	127,3	92,9	94,7	35,2	24,3	42,7	50,8	224,2	270,3	1,3	0,3	2,9	3,7	24,9	21,4	635,8	824,9
7	75,3	63,4	8,4	6,3	68,1	58,0	7,1	6,4	11,6	9,3	4,3	2,5	15,3	13,4	19,5	17,3	42,4	53,5
8	275,3	263,5	18,4	17,9	161,6	152,7	18,9	17,5	111,4	19,8	14,3	13,5	15,9	14,6	19,6	15,2	140,4	155,3
9	435,3	393,4	12,6	15,3	313,6	325,0	93,1	74,6	352,7	327,7	223,7	121,5	86,8	53,7	67,7	57,2	475,4	530,5
10	357,1	363,6	19,5	17,3	214,5	295,0	63,1	53,5	256,4	130,8	113,6	101,5	96,8	68,9	53,7	55,8	482,8	540,4
11	45,30	33,40	8,1	6,9	65,6	52,7	8,1	7,5	1,8	7,3	6,4	3,7	5,5	4,6	9	8,5	42,4	53,5
12	465,4	387,9	35,8	27,9	241,5	132,0	16,5	13,6	48,6	35,9	19,9	17,6	7,0	5,9	24,3	27,8	362,7	389,5
13	35,3	93,4	2,6	5,3	31,6	32,5	9,1	7,6	12,7	7,7	2,1	1,6	6,8	3,2	6,7	5,2	55,4	63,5
14	145,3	133,4	58,1	76,9	65,6	52,7	68,9	77,9	91,3	77,3	56,4	43,72	65,5	64,7	39	31,9	98,9	103,5
15	55,3	73,7	4,7	5,3	41,6	32,8	7,9	6,6	13,7	9,7	5,1	4,58	6,8	3,2	6,5	5,7	75,1	69,5
16	55,7	33,4	5,6	7,2	41,3	32,0	7,2	6,4	15,6	15,3	12,3	3,53	8,3	3,6	13,2	15,8	62,4	73,5
17	378,2	369,5	14,7	12,3	327,6	315,4	94,4	87,7	382,0	320,7	113,6	101,5			53,7	55,8	482,8	540,4
18	46,8	12,1	23,9	0,7	34,2	14,3	32,7	40,8	24,2	95,3	1,3	0,3	2,9	3,7	4,7	43,1	589,2	747,3
19	74,7	63,4	8,2	7,9	61,6	53,0	8,7	7,2	11,8	9,8	4,3	3,2	5,9	4,6	9,6	5,1	40,6	52,9
20	156,8	127,3	92,9	94,7	35,2	24,3	42,7	50,8	224,2	270,3	1,3	0,3	2,9	3,7	24,9	21,4	635,8	824,9

Аналіз показників прибутковості підприємства

Прибутковість є фінансовим підсумком господарської діяльності підприємства, яка характеризується абсолютними і відносними показниками.

Абсолютний показник прибутковості – це сума прибутку, а відносний – це рівень рентабельності. До речі, коефіцієнт прибутковості (рентабельності) є одним з найбільш визнаних і широко використовуваних у світовій практиці узагальнюючих показників міри ефективності використання капіталу та ділової активності підприємства.

Рентабельність як показник дає уявлення про достатність (недостатність) прибутку порівняно з іншими окремими величинами, які впливають на виробництво, реалізацію і взагалі на фінансово-господарську діяльність підприємства. При визначенні показника рентабельності прибуток (у чисельнику) співвідноситься з чинниками, які мають найбільший вплив на його отримання. Безумовно, одним з таких чинників є витрати. Тому, передусім, загальнозживаний у нас є показник рентабельності як відношення прибутку до собівартості:

$$P = \frac{\Pi_p}{C_p}, \quad (9.9)$$

де Π_p – прибуток від реалізації (валовий прибуток);

C_p – собівартість реалізованої продукції.

Визначати рентабельність за такою формулою зобов'язують нас органи статистики, адже для статистичного аналізу цей важливий показник діяльності має бути порівняним для різних підприємств. Ця формула корисна тим, що дозволяє визначити відносну величину прибутку, одержаного на кожну гривню, що була витрачена, а точніше вкладена у виробництво кінцевого продукту. Так визначається рентабельність (прибутковість) понесених витрат. Проте цей показник – не єдиний. Лише показника рентабельності витрат замало для аналізу, результатами якого користуються керівники або інвестори (замовники, акціонери).

Якщо досі серед показників рентабельності найбільш поширеним був згаданий вище показник прибутковості інвестицій підприємства у вже виготовлений, а іноді навіть реалізований кінцевий продукт, то нині дедалі більшого значення набуває показник прибутковості коштів, інвестованих засновниками (акціонерами) в діяльність підприємства загалом. У зв'язку з такою постановкою питання розглянемо кілька окремих показників рентабельності.

Показник рентабельності сукупного інвестованого капіталу характеризує рівень продуктивності всього капіталу, незалежно від джерел його надходження.

Коефіцієнт прибутковості (рентабельності) капіталу (*Кп.к.*) обчислюють за формулою:

$$Кп.к. = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Середньорічна сума капіталу}}. \quad (9.10)$$

Для розрахунку Кп.к, можуть використовуватись такі показники прибутку: прибуток від реалізації продукції (надання послуг, виконання робіт), прибуток від операційної діяльності; чистий.

Найбільш правильно використовувати чистий прибуток, скоригований на суму сплачених процентів за кредит, суму сплачених дивідендів на привілейовані акції та інші.

Оскільки кожен інвестор зацікавлений у тому, скільки прибутку приносять їм власні вкладення в бізнес, доцільно визначити рівень прибутку на власний (акціонерний) капітал (Кп.в.к.):

$$Кп.в.к. = \frac{Пч}{ВКсер}. \quad (9.11)$$

де $Пч$ – чистий прибуток;

$ВКсер$ – середньорічна сума власного капіталу.

На основі цього показника роблять висновки про перспективи бізнесу, ринкової стійкості, наявності фінансових резервів, підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Середня арифметична величина між підсумками статей власного капіталу на початок і кінець звітного періоду дасть середній власний капітал підприємства. Порівнюючи чистий прибуток з цією величиною, ми визначаємо рентабельність власного (акціонерного) капіталу підприємства.

Показник рентабельності сумарного інвестованого капіталу визначає продуктивність усього капіталу, яким володіє підприємство, незалежно від джерел його надходження. Він показує, скільки прибутку приносить кожна гривня, інвестована (вкладена) в активи.

Активи підприємства – це різні форми вкладеного (інвестованого) в бізнес власного і запозиченого капіталу, тому цікаво буде визначити його сумарну прибутковість (рентабельність активів).

$$Кп.ак. = \frac{Пч}{АПсер}. \quad (9.12)$$

де $Пч$ – чистий прибуток;

$АПсер$ – середньорічна сума активів підприємства.

Середню вартість всіх активів за звітний період визначають як середнє арифметичне між валютами балансів на початок і кінець звітного періоду.

Коефіцієнт прибутковості (рентабельності) може бути розрахований як для загальної суми капіталу, так і окремо для основного і для оборотного капіталу. Це дозволяє дати оцінку ефективності інвестицій в ці види активів.

Інші показники рентабельності

Рентабельність продажу ще називають маржею прибутку. Вона показує, скільки прибутку приносить кожна гривня обсягу реалізації. Маржу прибутку, як правило, визначають окремо за кожним видом діяльності або за кожною групою реалізованої продукції.

$$R_{\text{продажу}} = \frac{\Pi_p}{V_{p(\text{чистий})}} \quad (9.13)$$

Фінансовий леверидж

Рівень прибутковості власного капіталу можна підвищити шляхом залучення в оборот позикового капіталу, процентна ставка за який буде меншою, ніж прибутковість підприємства. Це питання у фінансовій літературі отримало назву «ефект фінансового важеля».

Дія ефекту фінансового важеля полягає в співвідношенні між величиною економічної рентабельності підприємства і рівнем процентів на позиковий капітал. Ефект фінансового важеля показує, на скільки процентів збільшується рентабельність власного капіталу за рахунок залучення в оборот позикових коштів.

Фінансовий леверидж – потенційна можливість впливати на прибуток шляхом зміни обсягу і структури власного та позикового капіталу. Фінансовий леверидж означає включення в структуру капіталу позикового капіталу, який дає постійний прибуток.

Рівень фінансового левериджу вимірюється відношенням темпів зростання чистого прибутку ($\Delta\text{ЧП}, \%$) до темпів зростання валового прибутку ($\Delta\text{ВП}, \%$):

$$\text{Кф.л.} = \Delta\text{ЧП} / \Delta\text{ВП} \quad (9.14)$$

Він показує, у скільки разів темпи зростання чистого прибутку перевищують темпи зростання валового прибутку. Це перевищення забезпечується за рахунок ефекту фінансового важеля, складовою якого є його плече, тобто відношення позикового капіталу до власного. Залежно від умов підприємство має можливість збільшувати чи зменшувати плече важеля і тим самим впливати на прибуток.

Ефект фінансового важеля виникає в тих випадках, коли економічна рентабельність перевищує відсоток за кредит, тобто коли є позитивне сальдо між економічною рентабельністю і «ціною» позикових коштів.

Ефект фінансового важеля складається з таких двох складових:

- різниці між рентабельністю інвестованого капіталу після сплати податку і середньою ставкою процента за кредит ($P_{\text{ік}} \times (1 - K_{\text{оп.}}) - C_{\text{пп.}}$);
- плеча фінансового важеля (співвідношення позикового капіталу до

$$\text{власного) } \left(\frac{\text{ПК}}{\text{ВК}} \right): \quad \text{Еф.в.} = \left(\text{Рік} \times (1 - \text{Коп}) - \text{Спп} \times \frac{\text{ПК}}{\text{ВК}} \right), \quad (9.15)$$

де *Еф.в.* – ефект фінансового важеля;

Рік – рентабельність інвестованого капіталу;

Коп – коефіцієнт оподаткування (відношення суми податків до суми прибутку);

Спп – ставка позикового процента.

Задача 9.1.3 Аналіз показників прибутковості підприємства

На основі даних про фінансові результати діяльності підприємства розрахувати: чистий дохід (виручку) від реалізації продукції, валовий прибуток, фінансовий результат від операційної діяльності та чистий прибуток. Податок на додану вартість становить 20%, податок на прибуток – 18%.

Розрахувати показники прибутковості: власного капіталу, основного капіталу, оборотного капіталу, сумарного інвестованого капіталу (активів підприємства) та рентабельності продажу.

Вихідні дані для розрахунку показників приведені в таблиці 9.3.

Таблиця 9.3 «Аналіз показників прибутковості»

Варіант	Дохід (виручка) від реалізації	Собівартість реалізованої продукції	Витрати на збут	Адміністративні витрати	Інші операційні доходи	Інші операційні витрати	Власний капітал (р і ПБ)		Основний капітал (необоротні активи)		Оборотний капітал (оборотні активи)	
							на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року	на поч. року	на кінець року
1	1670	1400	18	165	140	90	1395	1520,2	850,4	892,2	721,9	802,4
2	2130	1470	21	175	264	190	1444	1568,4	730,3	786,1	748,3	825,6
3	1950	1780	43	180	250	125	1186	1320,5	1080,4	1134,7	645,7	771,4
4	1973	1520	17	125	195	175	1171	1271	920,0	1005,6	629,4	747,1
5	1720	1610	33	130	235	150	1132	1398,1	1000,0	1058,4	598,6	750,2
6	1670	1400	19	140	390	185	1114	1227,4	850,0	902,5	675,1	892,1
7	1740	1270	28	145	250	125	888,9	994,5	945,0	1102,8	621,0	670,4
8	1580	1320	42	155	198	175	1438	1527,4	900,0	982,7	823,4	854,9
9	2130	1470	43	160	176	150	1148	1473,4	730,0	906,4	603,7	752,3
10	2670	2200	18	170	390	260	1415	1551,4	892,4	958,7	739,6	811,7
11	1973	1520	15	175	280	179	989,1	1195,6	920,0	1120,3	622,1	691,9
12	2670	2200	43	120	320	190	1419	1505,4	850,0	897,8	629,7	705,9
13	1670	1400	38	125	250	125	1289	1497,3	850,0	1005,6	727,3	802,8
14	1960	1690	18	135	205	90	1448	1531,4	1050,0	1098,2	743,2	816,4
15	1930	1470	17	120	179	120	1049	1103,8	960,0	1084,6	693,5	784,2
16	2670	2200	31	130	185	171	985,7	1107,1	850,0	1164,2	567,3	620,4
17	1760	1380	19	135	162	70	962,9	1015,6	890,0	982,7	595,4	647,3
18	1810	1420	17	145	182	140	1285	1405,1	890,0	1157,2	857,5	891,4
19	1790	1560	43	155	130	120	1135	1403,8	930,0	1120,3	598,7	750,1
20	2130	1470	28	160	168	150	1354	1507,4	730,0	854,9	721,9	802,4

ТЕМА 10. УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ

Практичне заняття 10.1 *Розрахунок показників формування, використання та оптимізації оборотного капіталу*

Суть оборотних активів та їх класифікація

На відміну від основних виробничих фондів оборотні фонди споживаються в одному виробничому циклі і їхня вартість повністю переноситься на вартість виготовленої продукції. При цьому одна їхня частина в речовій формі входить у створений продукт і набирає товарної форми, в якій її буде використано споживачем. Інша частина також повністю споживається в процесі виробництва, але, виражаючи свою споживну вартість у речовій формі, в продукт праці не входить (паливо, допоміжні матеріали).

Таким чином, за умов товарно-грошових відносин запаси предметів праці виступають, з одного боку, як сукупність матеріальних цінностей, з іншого – як втілення затрат суспільної праці у вартості фондів: оборотних, виробничих і фондів обігу. Існують різні підходи до визначення сутності оборотних коштів (активів). Дехто спрощено трактує їх як «предмети праці», «матеріальні активи», «гроші, що обертаються». Найчастіше можна натрапити на два визначення оборотних активів.

По-перше, оборотні активи – це грошові ресурси, які вкладено в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції.

По-друге, оборотні кошти – це активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші. Деякі автори таке саме визначення дають терміну «оборотний капітал». Це свідчить про ідентичність, на їхню думку понять – оборотні кошти та оборотний капітал.

У зарубіжній економічній літературі окремі автори визначають оборотний капітал як оборотні активи за мінусом короткострокових зобов'язань. У такий спосіб дається визначення *власного оборотного капіталу, або робочого капіталу* (формула його розрахунку приводиться в темі 9). Узагалі «капітал» виступає в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній. Найбільш широке, загальне поняття капіталу відповідає його грошовій формі. В економічній теорії «грошовий капітал» розглядається як вартісна форма всього капіталу, а не лише як певна сума грошей що спрямовується в процесі господарсько-підприємницької діяльності на придбання засобів виробництва і предметів праці.

Аналіз використання оборотного капіталу підприємства

Фінансовий стан підприємства залежить від того, наскільки швидко кошти, вкладені в активи, перетворюються на реальні гроші. Найважливіші показники господарської діяльності підприємства – прибуток і обсяг реалізованої продукції – знаходяться в прямій залежності від швидкості обертання обігових коштів. Що

швидше здійснюється перехід оборотних коштів з однієї фази кругообігу в іншу, що менше часу вони затримуються у сфері виробництва й у сфері обігу, то ефективніше вони використовуються.

Під оборотністю розуміють швидкість руху оборотних коштів в окремих фазах кругообігу. Швидкість обігу оборотності коштів можна відобразити такими показниками:

- коефіцієнт оборотності;
- тривалість одного обороту в днях;
- коефіцієнт завантаження (закріплення) оборотних коштів.

У багатьох країнах Заходу ці показники називають показниками економічної ефективності.

Коефіцієнт оборотності (K_o) показує кількість оборотів, які здійснив оборотний капітал за певний час (рік, квартал, місяць). Як правило, за показник обсягу реалізації беруть виторг від реалізації без ПДВ і акцизів.

Цей коефіцієнт служить вимірником продуктивності активів й обчислюється, як уже зазначалось, за формулою:

$$K_o = \frac{B_p}{OAc_{\text{ср}}}, \quad (10.1)$$

де B – виторг від реалізації товарної продукції;

$OAc_{\text{ср}}$ – середній залишок оборотних активів.

Тривалість одного обороту $T_{\text{об}}$ у днях показує кількість днів, упродовж яких оборотний капітал здійснює один оборот, проходячи всі фази.

Тривалість одного обороту визначається за формулою:

$$T_{\text{об}} = \frac{OAc_{\text{ср}} \times D}{B}, \quad (10.2)$$

де D – число днів у періоді, за який обчислюється оборотність оборотного капіталу.

Коефіцієнт завантаження (закріплення) оборотних коштів (K_z) показує, яка кількість оборотного капіталу необхідна для того, щоб отримати обсяг реалізації продукції в 1 гривню:

$$K_z = \frac{OAc_{\text{ср}}}{B}. \quad (10.3)$$

Якщо відношенням суми оборотних активів до суми поточних зобов'язань визначається загальний коефіцієнт ліквідності, то різниця між цими двома величинами, визначає величину **оборотного (робочого) капіталу** (OK):

$$OK(PK) = OA - K3(ПЗ), \quad (10.4)$$

де OA – оборотні активи;

$K3(ПЗ)$ – поточні зобов'язання (кредиторська заборгованість).

Цей показник свідчить про те, наскільки господарська діяльність підприємства забезпечена власними фінансовими ресурсами.

У практиці фінансового аналізу визначають та дають оцінку показникам оборотності як усього оборотного капіталу, так і окремих його складових, які авансовані в ті чи інші елементи оборотного капіталу.

При цьому враховують середній залишок тієї чи іншої складової оборотного капіталу та показник реалізованої продукції. Так, наприклад, при обчисленні швидкості обороту коштів, вкладених у готову продукцію, користуються даними про середні залишки саме цих активів на певний строк і собівартість відвантаженої продукції.

Вивчення оборотності капіталу не лише в цілому, а й за окремими фазами кругообороту дає можливість прослідкувати, на яких саме фазах відбулося прискорення чи сповільнення оборотності капіталу. Наприклад, коефіцієнт оборотності запасів. Значення коефіцієнта оборотності запасів дорівнює числу разів їх поповнення за період.

Коефіцієнт оборотності запасів (Коз(р)) визначається відношенням чистого доходу (виручки від реалізації без урахування ПДВ і акцизів) до середньої суми матеріальних (не грошових) оборотних (поточних) активів (МПА_{сеп}).

$$\text{Коз(р)} = \frac{V_p}{\text{МПА}_{\text{сеп}}}, \quad (10.5)$$

де V_p – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

$\text{МПА}_{\text{сеп}}$ – середня сума матеріальних оборотних (поточних) активів (МПА): виробничі запаси; поточні біологічні активи; незавершене виробництво; готова продукція; товари; векселі одержані.

Що стосується середньої суми матеріальних (не грошових) поточних активів, то її визначають шляхом знаходження середньоарифметичної величини між залишками на початок і кінець звітного періоду (форма 1):

$$\text{МПА}_{\text{сеп}} = \frac{\text{МПА}_{\text{пр}} + \text{МПА}_{\text{кр}}}{2} \quad (10.6)$$

Можливий розрахунок коефіцієнта оборотності запасів за собівартістю (C_p):

$$\text{Коз(с)} = \frac{C_p}{\text{МПА}_{\text{сеп}}}, \quad (10.7)$$

Лише таким способом (відношенням величини собівартості, що припадає на реалізацію, до середньої величини запасів) можна визначити не тільки коефіцієнт

оборотності запасів, але й отримати дані про середню норму запасів у днях.

За допомогою регулярного проведення аналізу оборотності активів можна знайти можливість знизити величину оборотного капіталу, і внаслідок ліквідації його надлишку отримувати значно більше прибутку на гривню, вкладену в запаси. Це можливе за умови збереження при цьому кількісного рівня збуту і норми прибутку. Подібно, як визначають коефіцієнт оборотності запасів, можна визначити тривалість обігу будь-яких активів. Наприклад, дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість має значну вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства. Тому на підприємстві при аналізі оборотності оборотних коштів значне місце приділяється аналізу дебіторської заборгованості. Слід наголосити, що детально аналізується дебіторська заборгованість з метою прийняття поточних управлінських рішень, спрямованих на її скорочення, і для застосування своєчасних заходів по стягненню сумнівної дебіторської заборгованості.

Оборотність дебіторської заборгованості визначається відношенням чистого доходу від продажу до середньої величини дебіторської заборгованості ($ДЗ_{сер}$), визначеної як середньоарифметична величина між сальдо за дебіторами на початок і кінець звітного періоду.

$$K_{o.d.z} = \frac{B_p}{ДЗ_{сер}}, \quad (10.8)$$

Цей показник дає можливість визначити, скільки разів протягом року (або іншого періоду, який аналізується) обсяги надходжень від реалізації можуть вмістити в собі середній залишок боргових прав (дебіторів). Цей показник визначає ефективність кредитного контролю. Кредитного – з боку підприємства, адже даючи товар з відстрочкою платежу іншим суб'єктам, підприємство фактично їх кредитує.

Для визначення **тривалості оборотів дебіторської заборгованості (терміну кредиту покупцям)** слід скористатися зворотною формулою, а саме визначити відношення дебіторської заборгованості до чистої реалізації, яку маємо за звітний період. Отриману в результаті величину слід помножити на кількість днів у звітному періоді. Наприклад, для випадку, коли аналізується рік, формула виглядатиме так:

$$T_{кп} = \frac{ДЗ_{сер} \times Д}{B_p} \quad (10.9)$$

Таким чином визначається, скільки в середньому днів потрібно підприємству для отримання оплати за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги).

Особливу увагу в аналізі оборотності необхідно приділити непродуктивним затратам, які зумовлюють іммобілізацію оборотних коштів. Це – вкладення коштів у наднормативні запаси матеріалів, які не використовуються, випуск неконкурентоспроможної продукції, призупинення замовлень у незавершеному виробництві, наявність прострочених векселів покупців, простроченої дебіторської заборгованості та інші.

Відомо, що прискорення оборотності капіталу сприяє вивільненню оборотних коштів, що дає змогу підприємству без додаткового залучення фінансових ресурсів збільшувати обсяги виробництва. Крім того, за рахунок прискорення оборотності капіталу відбувається збільшення суми прибутку. Сповільнення оборотності призводить до додаткового залучення коштів в оборот. У ході аналізу визначають і дають оцінку показникам абсолютного та відносного вивільнення (або додаткового залучення) оборотних коштів.

Для визначення абсолютного вивільнення (або залучення) коштів необхідно порівняти фактичні середні і базові залишки оборотного капіталу.

Щоб визначити відносний показник, одноденний оборот з реалізації множать на відхилення з оборотності, тобто використовують формулу:

$$\Delta OK = (T_{об.ф.} - T_{об.б.}) \times \frac{B}{D}, \quad (10.10)$$

де ΔOK – сума вивільнення (або додаткового залучення) коштів у результаті їх прискорення (сповільнення);

$T_{об.ф.}$ – фактична тривалість обороту капіталу;

$T_{об.б.}$ – базова тривалість обороту капіталу.

До узагальнюючих показників оцінки ефективності використання ресурсів підприємства відноситься **коефіцієнт ділової активності** – показник ресурсовіддачі. Ресурсовіддача (коефіцієнт оборотності авансованого капіталу), характеризує обсяг реалізованої продукції (B_p), яка припадає на одну гривню коштів, вкладених в підприємство ($ЗК$):

$$K_{д.а.} = \frac{B_p}{ЗК} \quad (10.11)$$

Як видно з приведеної формули, до показників, які характеризують ділову активність, в першу чергу відносяться показники ефективності використання ресурсів підприємства.

Задача 10.1 Аналіз показників використання оборотного капіталу

За даними таблиці 9.2 та 10.1 розрахувати показники оборотного капіталу підприємства: коефіцієнт оборотності; швидкість обороту оборотних коштів; величину оборотного (робочого) капіталу; коефіцієнт оборотності запасів;

коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості та тривалість обороту дебіторської заборгованості (термін кредиту покупцям)

Таблиця 10.1 «Виручка від реалізації продукції (без ПДВ, тис.грн.)»

№ варіанта	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Виручка від реалізації продукції (без ПДВ,грн.)	1980,5	1985,5	1990,0	1990,5	1985,7	1995,5	2050,0	2000,4	2005,5	1978,0	2010,5	1995,8	1987,7	2005,8	1978,8	1988,5	1895,9	1998,8	2005,6	2006,8

ТЕМА 11. УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ ПІДПРИЄМСТВА

Практичне заняття 11.1 Оцінка інвестиційних проектів за методом чистої теперішньої вартості (ЧТВ), критеріями ВНД та індексу прибутковості

Інвестиційна діяльність підприємств регламентується чинним законодавством, згідно з яким у більшості країн суб'єкти господарювання можуть здійснювати як фінансові, так і реальні інвестиції.

Водночас у процесі розвитку та становлення фондового ринку менеджери вітчизняних підприємств все більше уваги приділяють саме фінансовій формі інвестування, у результаті чого формується *портфель цінних паперів*, тобто сукупність усіх придбаних підприємством цінних паперів, паїв та вкладень в інші компанії, які здійснено за рахунок коштів, що перебувають у розпорядженні підприємства, з метою отримання зиску у вигляді відсотків, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів. Перелік цінних паперів, що перебувають в обігу на конкретному ринку, регламентується чинним законодавством кожної країни, в Україні це – Закон «Про цінні папери та фондову біржу». Значна кількість цінних паперів в обігу, різноманітність їх характеристик, зокрема таких як дохідність і ризик, правила емісії, обігу й оподаткування, багатофункціональність портфеля цінних паперів значно ускладнюють процес його формування та управління ним.

При оптимізації портфеля цінних паперів інвестора традиційно використовується ефективний інструмент стратегічного контролінгу – портфельний аналіз. Під терміном «портфоліо» розуміємо оптимальний з погляду комбінації ризику та прибутковості набір інвестицій (концепція оптимізації портфеля інвестицій Марковіца, модель оцінки капітальних активів). В основі портфельного аналізу покладено два оцінні критерії: теперішня вартість очікуваних доходів від володіння цінними паперами (проценти, дивіденди) і рівень ризиковості вкладень.

На основі результатів портфельного аналізу приймаються рішення щодо додаткових інвестицій в цінні папери, реінвестицій чи дезінвестицій, а також

визначається стратегія управління ризиками. в розрізі кожної із стратегічних бізнес-одиниць.

У процесі управління інвестиціями необхідно враховувати такі *особливості інвестиційної діяльності*:

- обмеженість фінансових ресурсів;
- можливість вибору альтернативних проектів;
- значний вплив фактора ризику.

Для зовнішніх щодо підприємства суб'єктів завдання управління інвестиціями полягає в *оцінці інвестиційної привабливості* цього підприємства. У такому разі об'єктом аналізу є насамперед реальні інвестиції, що дає можливість зробити прогнози щодо майбутньої діяльності підприємства. У процесі аналізу підприємства як об'єкта інвестування потенційних акціонерів (інвесторів) поряд з прибутковістю та рентабельністю інтересують і такі показники, як обсяги та ефективність капітальних вкладень, здійснюваних на підприємстві. Аналіз динаміки реальних інвестицій з урахуванням темпів інфляції дає змогу зробити висновки щодо інвестиційної активності підприємства. Аналіз структури інвестицій робить можливим оцінювання перспективності напрямів їх вкладення. Об'єктами такого аналізу можуть бути:

- виробнича (галузева) структура капітальних вкладень підприємства, яка характеризує перспективи його майбутньої галузевої диверсифікації;
- технологічна структура капітальних вкладень – співвідношення витрат на будівельно-монтажні роботи (пасивна частина капітальних вкладень) і на придбання обладнання, машин, інструментів (активна частина);
- відтворювальна структура капітальних вкладень: співвідношення між вкладеннями в нове будівництво; у розширення діючих потужностей; у технічне переозброєння та реконструкцію.

Аналіз цих аспектів діяльності підприємства робить можливим оцінювання перспектив його розвитку та стабільності. Отже, в процесі управління інвестиційною діяльністю підприємства застосовуються такі види аналізу: *попередній, оперативний, ретроспективний*.

Для внутрішніх суб'єктів управління інвестиціями найважливішим завданням є *обґрунтування та вибір найефективнішого напрямку інвестування коштів* (такий аналіз називається *попередній, або передінвестиційна фаза проекту*). На початковому етапі аналізується доцільність вкладення коштів у реальні та фінансові інвестиції. Залежно від результатів аналізу вибирають один із напрямів проведення інвестиційних операцій або визначають оптимальне їх поєднання. Методика аналізу дохідності та ризику інвестиційних операцій залежить від специфіки об'єктів дослідження, тобто від того, чи є це виробничі проекти, чи фінансові інструменти.

Як правило, кожне завдання можна розв'язати кількома методами. Тому в процесі управління інвестиціями постає завдання вибору оптимального проекту з-поміж кількох можливих варіантів капітальних вкладень або вибору таких цінних паперів, які б найточніше відповідали потребам підприємства.

Після того, як вибір зроблено і реалізація інвестиційного проекту (капітальні вкладення) почалася, або були придбані певні цінні папери, завдання аналізу полягає у виявленні можливих відхилень від запланованого сценарію та обґрунтуванні коригуючих управлінських рішень. На цьому етапі аналіз характеризується як *оперативний*, або інвестиційна фаза проекту.

Після завершення інвестиційної операції необхідно проаналізувати її фактичну ефективність та виявити причини відхилень від запланованої або очікуваної ефективності; такий аналіз називається *ретроспективним*, або постінвестиційним. Результати такого ретроспективного аналізу допоможуть підприємству в майбутньому адекватно оцінювати свої можливості та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

У процесі аналізу інвестиційної діяльності підприємства інформаційними джерелами є форма 1 «Баланс», форма 2 «Звіт про фінансові результати» та форма 3 «Звіт про рух грошових коштів». Результати інвестиційної діяльності підприємства визначаються на основі аналізу змін на статтях першого розділу балансу «Необоротні активи», статті «Поточні фінансові інвестиції» другого розділу балансу та на окремих статтях форми 2 «Звіт про фінансові результати» («Доход від участі у капіталі», «Інші фінансові доходи», «Втрати від участі в капіталі», «Фінансові витрати», «Інші витрати»). Рух коштів у результаті здійснення інвестиційної діяльності відображається на відповідних статтях другого розділу форми 3 «Звіт про рух грошових коштів».

Наступним етапом є аналіз руху грошових потоків від інвестиційної діяльності підприємства протягом звітного періоду. Інформаційною базою аналізу є другий розділ форми 3 «Рух коштів в результаті інвестиційної діяльності», де відображаються як надходження, так і видатки за даним видом діяльності, які мали місце протягом звітного та попереднього періодів.

Методика порівняльного аналізу альтернативних інвестиційних проектів

Від об'єктивності та комплексності оцінки інвестиційної діяльності залежать:

- потоки прибутків підприємства у перспективі;
- терміни повернення інвестованого капіталу;
- варіанти альтернативного використання капіталу.

Саме тому сучасним методам оцінки ефективності інвестицій у практиці підприємництва приділяється підвищена увага. Розглянемо базові методичні підходи, які застосовуються у сучасній практиці оцінки ефективності інвестицій,

розділивши їх на дві великі групи:

- 1) оцінка ефективності реальних інвестицій;
- 2) оцінка ефективності фінансових інвестицій.

Перш за все зазначимо, що у практиці інвестиційного менеджменту для оцінки **ефективності реальних інвестиційних проектів** використовують дві основні групи показників – дисконтні та статичні (бухгалтерські). Така диференціація ґрунтується на методах обліку чинника часу.

Показники ефективності реальних інвестиційних проектів, засновані на дисконтних методах розрахунку, передбачають обов'язкове дисконтування інвестиційних витрат і доходів у окремих часових інтервалах. Показники оцінки, що базуються на статичних (бухгалтерських) методах розрахунку, передбачають використання бухгалтерських даних про інвестиційні витрати та доходи без їх дисконтування, тобто без урахування часового чинника.

У сучасній інвестиційній практиці дисконтні методи переважають. Показники, які ґрунтуються на статичних методах розрахунку, застосовуються, як правило, для оцінки короткострокових реальних інвестицій.

Головний критерій оцінки доцільності здійснення інвестиційної діяльності – рівень окупності, тобто швидкість повернення інвестору вкладених коштів через грошові потоки, що їх генерує це вкладення. За умов фінансування виробничих проектів *грошові потоки* – це доходи, які надходять інвестору протягом періоду експлуатації проекту у формі чистих прибутків від реалізації продукції та амортизаційних відрахувань.

Чистий грошовий потік (*ЧГП*) дорівнює чистому прибутку (*ЧП*) підприємства плюс амортизація (*A*):

$$\text{ЧГП} = \text{ЧП} + A, \text{ або } \text{ЧГП} = \text{ДК}, \text{ де ДК} - \text{дохід на капітал}; \quad (11.1)$$

$$\text{ЧП} = [Vp - (C - A)] - \text{Под}, \quad (11.2)$$

де *Vp* – обсяг реалізації, або виторг від реалізації;

(C - A) – витрати, за виключенням амортизації;

Под. – податок на прибуток.

Аналіз грошових потоків проводиться в такому порядку:

- оцінюються вимоги до капіталу – сума інвестиційних витрат, необхідних для проекту (купівельна ціна будівель, ціна необхідного обладнання, інвестиції в чистий робочий капітал та ін.);
- передбачаються грошові потоки, що матимуть місце з початком дії проекту (інформація надається різними службами фірми);
- усі чисті грошові потоки збираються на лінії часу (тобто, дисконтуються), розраховуються період окупності, внутрішня норма рентабельності, чиста теперішня вартість грошового потоку.

Методи оцінки ефективності інвестицій (на основі грошових потоків)

Рішення щодо проекту приймають, користуючись такими основними методами оцінки ефективності інвестицій, побудованими на дослідженні грошових потоків [7]:

- метод чистої теперішньої вартості (ЧТВ);
- метод внутрішньої норми рентабельності (ВНР) або прибутку;
- метод індексу прибутковості (ІП) ,тобто рентабельності проекту;
- аналіз періоду окупності інвестицій.

Переваги і недоліки цих методів розглянемо нижче.

11.2.2 Метод чистої теперішньої вартості (ЧТВ)

Метод визначення чистої теперішньої вартості використовується при прийнятті рішень щодо доцільності проекту. В основу методу взято дисконтування грошового потоку [7, 22]. **Чиста теперішня вартість проекту (ЧТВ), або (NPV – Net Present Value)** — це різниця між величиною грошових потоків, що надходять у процесі експлуатації проекту, дисконтованих за прийнятною ставкою дохідності (d) та сумою інвестиції (ІН):

$$\text{ЧТВ (NPV)} = \sum_{i=1}^m \frac{\text{ГП}_i}{(1+d)^t} - \text{ІН} \quad (11.3)$$

де ГП_i – грошовий потік в i -му періоді (майбутні надходження);

d – відсотки (рівень вартості капіталу), або ставка дисконту;

t – кількість періодів експлуатації проекту.

Додатне значення ЧТВ вказує на доцільність інвестування коштів, оскільки проект є прибутковим. За від'ємного значення (NPV)ЧТВ проект слід відхилити. Якщо $\text{NPV} = 0$, то проект є ні прибутковим, ні збитковим, а відтак рішення треба приймати на основі інших критеріїв: поліпшення умов праці, зростання іміджу підприємства, досягнення певного соціального ефекту тощо. Якщо підприємство має кілька проектів, то слід спинитися на тому, який має найвище значення чистої теперішньої вартості. Ставка дохідності може залишатися стабільною протягом усього інвестиційного періоду, а може й змінюватися в кожному періоді. Нижче наведено приклад розрахунку .

Приклад 1. Підприємству необхідно проаналізувати доцільність вкладення капіталу в проект вартістю 750 тис. грн., за яким планується одержувати грошові потоки протягом трьох років, а саме: 1-й рік — 350 тис. грн.; 2-й рік — 400 тис. грн.; 3-й рік — 420 тис. грн. Оцінити прийнятність проекту:

1) за середньоринкової ставки дохідності 25%; 2) за умови, що середньоринкова ставка дохідності змінюється протягом періоду експлуатації проекту і становитиме щороку: 25%, 30%, 23% відповідно. Розрахунок:

$$\begin{aligned} \text{ЧТВ} &= \left(\frac{350}{(1+0,25)} + \frac{400}{(1+0,25)^2} + \frac{420}{(1+0,25)^3} \right) - 750 = (280 + 256 + 215,25) - 750 = \\ &= 751,25 - 750 = 1,25(\text{тис. грн.}) \end{aligned}$$

Цей проект можна прийняти, оскільки його чиста теперішня вартість має додатне значення.

$$\begin{aligned} \text{ЧТВ} &= \left(\frac{350}{(1+0,25)} + \frac{400}{(1+0,3)^2} + \frac{420}{(1+0,23)^3} \right) - 750 = (280 + 236,7 + 225,7) - 750 = \\ &= 742,4 - 750 = -7,6(\text{тис. грн.}) \end{aligned}$$

У цьому разі проект слід відхилити, адже очікувані грошові потоки не забезпечать навіть повернення інвестованих коштів. Слід підкреслити, що результати таких розрахунків без застосування техніки дисконтування суттєво відрізнятимуться від щойно одержаних і сума грошових потоків становитиме 156% від суми початкової інвестиції, а отже, проект виглядатиме як досить привабливий $[(350 + 400 + 420) : 750] \times 100 = 156$ (%).

Метод чистої теперішньої вартості є найприйнятнішим тоді, коли величину інвестиційних ресурсів практично не обмежено, а економічна ситуація уможлиблює достатньо точне прогнозування ставки дохідності на тривалий період. Така ситуація спостерігається нині в розвинених країнах, де фінансові ринки перенасичено фінансовими ресурсами, банки надають кредити під мінімальні відсотки (6-7%), а кількість вигідних об'єктів інвестування обмежено.

Задача 11.1.1 Оцінка інвестиційного проекту методом ЧТВ

Підприємству необхідно проаналізувати доцільність вкладення капіталу в проект., за яким планується одержувати грошові потоки протягом трьох років. Оцінити прийнятність проекту:

- 1) за середньо ринкової ставки дохідності 25%;
- 2) за умови, що середньо ринкова ставка дохідності змінюється протягом періоду експлуатації проекту і становитиме щороку: 25%, 30%, 23% відповідно.

Суму інвестицій та відповідну суму грошових потоків, що надходять по окремих роках, наведено в таблиці 11.1.

Метод внутрішньої норми рентабельності (ВНР)

Метод внутрішньої норми рентабельності (внутрішньої норми прибутку) використовується при порівнянні декількох проектів для обрання найкращого. ВНР — це така ставка відсотка, за якої ЧТВ дорівнює нулю. Тобто, *під внутрішньою нормою прибутку проекту (нормою рентабельності)* розуміють значення коефіцієнта дисконтування, за якого чиста теперішня вартість проекту дорівнюватиме нулю. Внутрішня норма прибутку показує той мінімальний рівень дохідності проекту, за якого він не даватиме ні доходів, ні збитків, тобто за

економічним змістом ця норма є точкою безбитковості даного проекту. Внутрішню норму прибутку (ВНП) знаходять як невідому величину з рівняння:

$$\sum_{i=1}^m \frac{\Gamma\Pi_i}{(1+d)^t} = \text{ІН} \quad (11.4)$$

Ця формула є рівнянням з одним невідомим d , яке розв'язується математичними методами або за таблицями приведеної вартості та фіксованих рентних платежів, що уможливорює спрощення розрахунків. За цим методом обчислюються норми дохідності тих проектів, що в них може вкласти кошти підприємство. Порівняльний аналіз внутрішніх норм прибутку різних проектів альтернативного розміщення коштів підприємства (наприклад у цінні папери), а також середньоринкової норми дохідності, сприяє визначенню найприбутковішого напряму інвестування. Однак, не завжди спрямований на підвищення вартості майна акціонерів.

Показник внутрішньої норми прибутку має важливе значення в процесі визначення джерел фінансування інвестиційного проекту. Порівняння вартості інвестованих коштів, тобто витрат на виплату відсотків за користування банківськими позичками, дивідендів та інших пов'язаних із залученням фінансових ресурсів винагород, з внутрішньою нормою прибутку проекту дає можливість визначити його доцільність та прийняти обґрунтоване управлінське рішення. Так, якщо внутрішня норма прибутку проекту вища за вартість авансованого капіталу, то проект є економічно вигідним, а різниця між цими величинами показує рівень прибутковості, на який може розраховувати інвестор. Якщо внутрішня норма прибутку дорівнює вартості авансованого капіталу, то проект не приносить ні доходів, ні збитків, і тоді його доцільність треба визначати за іншими критеріями, наприклад з огляду на соціальний ефект. Коли ж внутрішня норма прибутку менша за вартість авансованого капіталу, проект з будь-якого погляду є економічно не вигідним.

Приклад 2. Обчислимо внутрішню норму прибутку інвестиційного проекту вартістю 750 тис. грн, за яким планується одержувати грошові потоки протягом трьох років, а саме: 1-й рік — 350 тис. грн.; 2-й рік — 400 тис. грн.; 3-й рік — 420 тис. грн., за середньоринкової ставки дохідності 25%.

Обчислення проведемо за допомогою прийому послідовних ітерацій із застосуванням дисконтних множників, знайдених за таблицями приведеної вартості. Виберемо два довільні значення коефіцієнтів дисконтування так, щоб величина чистої теперішньої вартості змінювала свій знак на протилежний, тобто для одного з коефіцієнтів була додатною, а для іншого - від'ємною або навпаки.

Нехай $d_1 = 20\%$ і $d_2 = 30\%$. Розрахуємо відповідні значення чистої теперішньої вартості:

$$ЧТВ(d_1) = \left(\frac{350}{(1,2)^1} + \frac{400}{(1,2)^2} + \frac{420}{(1,2)^3} \right) - 750 = 812,6 - 750 = 62,6$$

$$ЧТВ(d_2) = \left(\frac{350}{(1,3)^1} + \frac{400}{(1,3)^2} + \frac{420}{(1,3)^3} \right) - 750 = 697,1 - 750 = -52,9$$

Далі застосуємо формулу:

$$d = d_1 + \frac{ЧТВ(d_1)}{ЧТВ(d_1) - ЧТВ(d_2)} (d_2 - d_1),$$

де $ЧТВ(d_1)$ і $ЧТВ(d_2)$ - значення чистої теперішньої вартості за d_1 і d_2 відповідно, тобто

$$d = 20 + \frac{62,6}{62,6 - (-52,9)} (30 - 20) = 25,4179 \approx 25,4$$

Отже, як показують розрахунки, внутрішня норма прибутку цього проекту становить $d = 25,4\%$, а оскільки цей показник вищий за середньоринкову ставку дохідності (25%), то розглянутий напрям інвестування можна визнати прийнятним. Якщо підприємство має кілька проектів, то необхідно розрахувати внутрішню норму прибутку для кожного з них і вибрати проект з найвищим значенням d .

Задача 11.1.2 Оцінка інвестиційного проекту методом внутрішньої норми дохідності

Обчислити внутрішню норму прибутку інвестиційного проекту, за яким планується одержувати грошові потоки протягом трьох років за середньоринкової ставки дохідності 25%. Суму інвестицій та відповідну суму грошових потоків, наведено в таблиці 11.1.

11.2.4. Метод індексу прибутковості (ІП)

Аналіз доцільності інвестування можна провести за допомогою визначення **рівня рентабельності проекту, тобто індексу прибутковості (ІП)** розрахованого як відношення чистої теперішньої вартості до початкової суми інвестиції, і вираженого у відсотках:

$$ІП = \frac{ЧТВ}{ІН} \cdot 100 \quad (11.5)$$

де $ЧТВ$ – теперішня вартість грошового потоку на початку інвестування;

$ІН$ – обсяг початкових інвестицій.

Метод індексу прибутковості (ІП) використовується в тому разі, коли при обмежених фінансових ресурсах необхідно обрати найоптимальніший варіант (проект) щодо збільшення вартості майна акціонерів. Метод ІП застосовує дисконтування ЧТВ. За економічним змістом рентабельність є величиною прибутку, одержаного на кожен грошову одиницю вкладених у проект коштів. Рентабельність є відносним показником, а тому може застосовуватись для вибору

одного з кількох інвестиційних проектів, які мають близькі значення чистої теперішньої вартості. Приклад розрахунку наведено нижче.

Приклад 3. Підприємство має вибрати проект будівництва нового цеху із трьох запропонованих варіантів. Суму інвестицій за кожним із проектів та відповідну суму дисконтованих грошових потоків, що надійдуть інвестору протягом періоду (періоди не обов'язково є однаковими) їх експлуатації (ГП), наведено в таблиці 11.3.

**Таблиця 11.3 Аналіз рентабельності інвестиційних проектів,
тис. грн.**

№ проекту	ІН	ГП	ЧТВ	ІП (%)
1	830	953	123	14,8
2	1250	1395	145	11,6
3	1600	1810	210	13,1

Як бачимо з даних таблиці 11.3, за критерієм максимальної рентабельності підприємство має вибрати перший варіант, який забезпечує найвищий прибуток у розрахунку на одну гривню інвестованих коштів (14,8%). Утім, за критерієм чистої теперішньої вартості вибрати треба третій проект, який генерує найбільшу суму прибутку в абсолютному виразі, а отже, забезпечує максимальне зростання власності акціонерів (за умови, що інвестор має достатньо коштів для фінансування цього проекту).

Задача 11.1.3. Оцінка інвестиційного проекту методом індексу прибутковості

Підприємство має вибрати проект будівництва нового цеху із трьох запропонованих варіантів. Суму інвестицій за кожним із проектів та відповідну суму дисконтованих грошових потоків, що надійдуть інвестору протягом періоду їх експлуатації (ГП), наведено в таблиці 11.1. Розрахунки звести в таблицю розрахунків.

Таблиця розрахунків

№ проекту	ІН	ГП			ЧТВ	ІП (%)
		1-й рік	2-й рік	3-й рік		
1.						
2.						
3.						

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: від 16.07.99 № 996- XIV
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» // Голос України. – 1991. – 18 .09. 1991 р.
3. Закон України «Про цінні папери та фондову біржу» // Голос України. – 1991. – 18 .07. 1991 р.
4. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств». Прийнятий на 2-ій сесії ВР України 28 грудня 1994 р. – К.: Україна, 1995.
5. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Ельга, 2008. – 724 с.
6. Вандер Вил Р., Палий В.Ф. Управленческий учет. – М.: ИНФРА-М, 1997.
7. Голов С.Ф. Управлінський облік. Підручник. – К.: Лібра, 2003.
8. Економічне управління підприємством: Навчальний посібник/ Н.М. Євдокимова, Л.П. Батенко, В.А. Верба та ін.; за загал. ред. Н.М. Євдокимової; МОН України, ДВНЗ «Київський нац.. екон. Ун-т ім.. В. Гетьмана»- К. : КНЕУ, 2011. – 327 с.
9. Жданов С.А. Механизмы экономического управления предприятием: Учеб. Пособие для вузов./ С.А. Жданов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 319 с.
10. Кіндрат Р. Я., Якімцов В. В., Гарасим Л.С. Конспект лекцій «Економічне управління підприємством» для студентів спеціальності 051 «Економіка» / Р. Я. Кіндрат, В. В. Якімцов, Л.С. Гарасим; НЛТУ України – Львів.: НЛТУ України, 2017. – 180 с.*(Електронний варіант)*
11. Кіндрат Р.Я. Організація виробництва деревообробних підприємств: Навчальний посібник – Львів: Вид. дім “Панорама”, 2002. – 160 с.: іл.10, табл.9.
12. Контролінг: навч. посібн. / Кіндрат Р. Я. – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 200 с.: табл. – Бібліогр.: с. 197–199 (61 назва).
13. Крупка Я.Д. Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів. — Тернопіль: Економічна думка, 2000.
14. Партин Г.О., Загородний А.Г., Ясинська А.І. Управлінський облік: Навч-метод. посіб. – К. : Знання. 2006. - 235с.
15. Петренко С.Н. Контролінг\ Учебное пособие.-К.: Ника-Центр.2003.-328 с.
16. Пушкар М.С., Пушкар Р.М. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: Монографія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 370с.

17. Сіроштан М.А. та ін. Стратегічні цілі і моделі ефективної діяльності підприємства: навчальний посібник. – Х.: Око. 1999. – 216 с.
18. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. – Львів: ЛБІ НБУ, 2000. – 485 с.
19. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
20. Фінанси підприємства / За наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – 5-те вид. – К.: КНЕУ, 2004.
21. Lucey T. Management Accounting. DR Publications Aldine House, London, 1996.
22. Perridon L. Finanzwirtschaft der Unternehmen. 10. Aufl. – München: Vahlen, 1999. – S. 344.
23. Serfling K. Controlling., 2 Aufl. – Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1992.

Інформаційні ресурси

1. Економічне управління підприємством. [www.spkneu.org / ekonomschne – upravlinnya - pidpryemctvom/](http://www.spkneu.org/ekonomschne-uvravlennya-pidpryemctvom/).
2. Господарський кодекс України (ГКУ), 2018. [https://urist – ua.net/кодекси/ господарський_ кодекс_ україни/](https://urist-ua.net/кодекси/господарський_кодекс_україни/)

**КІНДРАТ РОСТИСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ
ГАРАСИМ ЛЮДМИЛА СТЕПАНІВНА**

**ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
ПРАКТИКУМ**

**(для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
спеціалізації «Економіка підприємства»)**

Кафедра економіки підприємства
Національний лісотехнічний університет України
79057, м. Львів, вул. Ген. Чупринки, 103.

**Підписано до друку .06. 2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк різнограф.
Ум. друк. арк. 4,65. Тираж 50 прим. Зам. №___**